Archeologie ve středních Čechách 15, 2011, str. 395–418

ČASNĚ LATÉNSKÁ SCHRÁNKA MOŘSKÉHO PLŽE Z TUNĚCHOD, OKR. CHRUDIM

Jiří Waldhauser – Tomáš Mangel

ÚVOD DO PROBLEMATIKY[1]

Se schránkami mořských plžů, známými mimo jiné pod termínem *kauri*, se ve střední Evropě setkáváme především ve funerálním prostředí od starší doby železné do počátku středověku. Nepočetně vystupují v pozdním halštatu a laténu, a to jak v opevněných i otevřených sídlech, tak keltských hrobech. Známy jsou z průběhu doby římské, stěhování národů i raného středověku. Archeologické doklady od vrcholného středověku a v časném novověku prokazují konzumaci mořských mlžů, aby se postupně stávaly sbírkovými kuriozitami a nakonec, dodnes, pouhými suvenýry.

Dosud jejich nálezy nebyly kompletovány a souborně vyhodnoceny.[2] Ačkoli v případě *kauri* jde o schránky plžů, byly zaměňovány s mlži a jejich schránkami, mušlemi. Například v inventáři hrobu v Čížkovicích tuto schránku mořského plže J. Filip (*1956*, 339) mylně klasifikoval jako „mušličku", což se nesprávně opakovalo až donedávna, např. pro „mušle" z Radovesic (*Waldhauser et al. 1993*, 342–343).

Termín *kauri* je odvozen od řeckého slova znamenajícího prasátko, protože mnoho druhů zavinutců připomíná záda tohoto zvířete. Předpokládá se, že *kauri* byly v oběhu v Japonsku a Číně přibližně od roku 2000 př. n. l. až do 6. století př. n. l., tedy do ražby prvních mincí. Jako platidlo byly v centrální Africe, např. v Ugandě, ale i v Indii či Tichomoří užívány až do poloviny 19. století. Ovšem již od 4. tisíciletí př. n. l. obsahovaly hroby v Egyptě první schránky zavinutců, které byly perforovány a zřejmě sloužily jako přívěsky (*Pfleger – Pradač 1981*, 9–10). V Evropě je spolehlivě doložen první výskyt až v 8. století př. n. l. v podkavkazských rovinách, vrcholící ve skýtském prostředí v 5.–4. století př. n. l., současně však s koncentrací 318 ks v Karpatské kotlině (*Chochorowski 1985*, 56). Rámcově současně, to znamená ve starší době železné (Ha C–LT A), byly oblíbeny populací kultury obličejových uren na území téměř celého dnešního Polska. Nejbližší výskyt *kauri* v relaci k Čechám je doložen ze Slezska (*Baume La 1963*). V době římské a raném středověku byly rovněž používány, nejdříve mezi Černým mořem, Baltem a Severním mořem (*Kokowski 2001*), posléze, hlavně v 6.–7. století, v Německu mezi Dunajem, Rýnem a Mohanem (*Voigt 1952*), na východě přibližně do 13. století na územích až k Novgorodu (*Sláma 1958–1959*).

V české národní archeologii položil osnovu studia mořských i terestrických měkkýšů až V. Ložek (*1981*), i když se toto téma okrajově stalo zájmem archeologů již dříve (*Vencl 1959*). Ve specializaci keltského osídlení Čech se schránky mořských plžů i mlžů až na výjimečné zmínky v archeologické literární produkci nestaly předmětem badatelského zájmu.

[1] Výstup Specifického grantu Univerzity Hradec Králové za rok 2009. Malakozoologické expertizy provedli RNDr. Jaroslav Hlaváč, PhD., Národní muzeum, a Josef Podhajský, Hradec Králové. Petr Ondroušek z Hradce Králové vyrobil repliky-inleje z ulit mořských plžů.

Obzvláštní dík patří V. Čtverákovi, D. a V. Daněčkovým, T. Gajdošovi a J. Řídkému za možnost publikovat informace o jejich nálezech mořských lastur. Za poskytnutí nálezu z Tuněchod a dalších lokalit, konzultace a početné rady srdečně děkujeme kolegům R. Tichému, R. Thérovi, dále J. Frolíkovi, O. Kotyzovi, V. Čtverákovi, M. Cvrkové, A. Russo, J. Špačkovi, J. Prostředníkovi, M. Dufkové, D. Dreslerové, M. Slabinovi, E. Miroššayové, K. Pietovi, P. Ramslovi (Wien) a v neposlední řadě Janu Bouzkovi. Miloši Hlavovi jsme neskonale vděčni za pátrání o kontextu a dataci nálezu z Prahy-Podbaby.

[2] Jubilant Vladimír Čtverák svého času poprvé v české literární archeologické produkci krátce analyzoval kontakty mezi Evropou a Afrikou v době železné. K jejich osvětlení sám přispěl nálezem ulity mlže *Cypraea tigris* na lokalitě Poříčany.

PROBLÉMY IDENTIFIKACE DRUHŮ A PŮVODU SCHRÁNEK MOŘSKÝCH PLŽŮ

Malakozoologická klasifikace této třídy mořských plžů, z nichž dva kolují pod synonymem *kauri*, s několika čeleděmi a minimálně 160 druhy – např. *Cypraea moneta*, *Cypraea tigris*, *Monetaria moneta* (L.) aj. (*obr. 1*) – zřejmě v archeologické literární produkci kolísá (*Voigt 1952*; *Pauli 1975*, 128). Často není bohužel ani rozpoznatelné, zda schránku plže určil archeolog, nebo zda jde o přírodovědecké určení. Nasnadě je uvést aktuální stav malakozoologické klasifikace s českou terminologií pro posuzované archeologické nálezy z Čech (*Pfleger – Pradač 1981*).[3]

Recentní exempláře
Třída: Gastropoda
Podtřída: Prosobranchia (předožábří)
Čeleď: Cypraeaidae (zavinutcovití)
Druhy:
– *Monetaria moneta* (L.)/synonymum *Cypraea moneta* = zavinutec penízkový/kauri (*obr. 1:1*), výskyt: indopacifická provincie, v mělkých vodách do hl. ca 2,5–20 m, mimo možnost přímého sběru živočichů při odlivu;
– *Monetaria anulus* (L.)/synonymum *Cypraea annulus* = zavinutec kroužkový/kauri (*obr. 1:2*), výskyt: indopacifická provincie;
– *Cypraea tigris* = zavinutec tygrovaný (*obr. 1:3a*), výskyt: jen Perský záliv, pobřeží Arábie východně od Adenu, východní Afrika, např. Somálsko;
– *Cypraea pantherina*, též *Cypraea vinosa* (*Voigt 1952*, 124) = zavinutec levhartí (*obr. 1:3b*), výskyt: Rudé moře, východní pobřeží Afriky a Indopacifiku;

Různé čeledi
– ostranka/*Murex trunculus* (*obr. 1:4*)
– kyjovka (*obr. 1:6*)
– slávka (*obr. 1:5*)
– jehlanka (*obr. 1:9*)
– *Erronea pyrum* = zavinutec hruškový/ohnivý, výskyt: Středozemní moře, pobřežní vody jižní Itálie a přilehlých ostrovů.

Čeleď: Ceridia = jehlanka

Čeleď: Cassidae
Druh:
– *Cypraeacassis rufa* = šišan rudý; výskyt: středozemní provincie

Fosilní exempláře
– ježovka (*obr. 1:7*)
– plovatka (*obr. 1:8*)
– amonit (*obr. 1:10*)

Jiné druhy mořských živočichů
– *Corallium rubrum* = korál rudý

(Současný) výskyt čeledi zavinutců bývá – kromě tří druhů – kladen do oblasti Indického a Tichého oceánu, dalších dvou poddruhů do Rudého moře ve vzdálenosti zhruba 2500 km od Čech (např. *Monetaria moneta* /L./; *Tucker-Abott – Dance 1982*, 187).

Pouze tři druhy čeledi zavinutců žijí ve Středozemním moři (*Cypraea lurida*, *Cypraea pyrum*). Tyto zmíněné druhy nebyly (až na jednu problematickou výjimku) z Čech dosud v archeologických nálezech registrovány. Ovšem pouze 30 ze 160 druhů zavinutců etnologové a archeologové zachytili u hmotné kultury různých komunit (*Voigt 1952*; *Pfleger – Pradač 1981*).

Po fosilizaci – např. uložením v prostředí hrobů nebo výplní objektů – ztrácejí všechny schránky zavinutců jenom nepatrnou část svého původního zabarvení. Výrazně se však proměňuje struktura povrchu, která do značné míry ztrácí svůj charakteristický „porcelánový" lesklý vzhled (kvůli kterému bývají v německé terminologii označováni Porzellanschnecken) a nabývají drsnějšího charakteru povrchu.

[3] Měkkýš = živočich, mlž nebo plž; schránka mlže = mušle; schránka plže = ulita; schránka mlžů a plžů sumárně = lastura. Hierarchická systematika: kmen – třída – podtřída – řád – čeleď – rod – druh. Kvartérní/recentní exempláře (pocházející z vodního prostředí); fosilní exempláře (paleontologické zkameněliny).

Česká terminologie mořských lastur vyšla naposledy v práci R. de Bruyne, *Encyklopedie ulit a lastur*. Čestlice 2004. nedávno byly upřesněny poznatky o *kauri* a slonovině ve střední Evropě během raného středověku (*Drauschke 2008*).

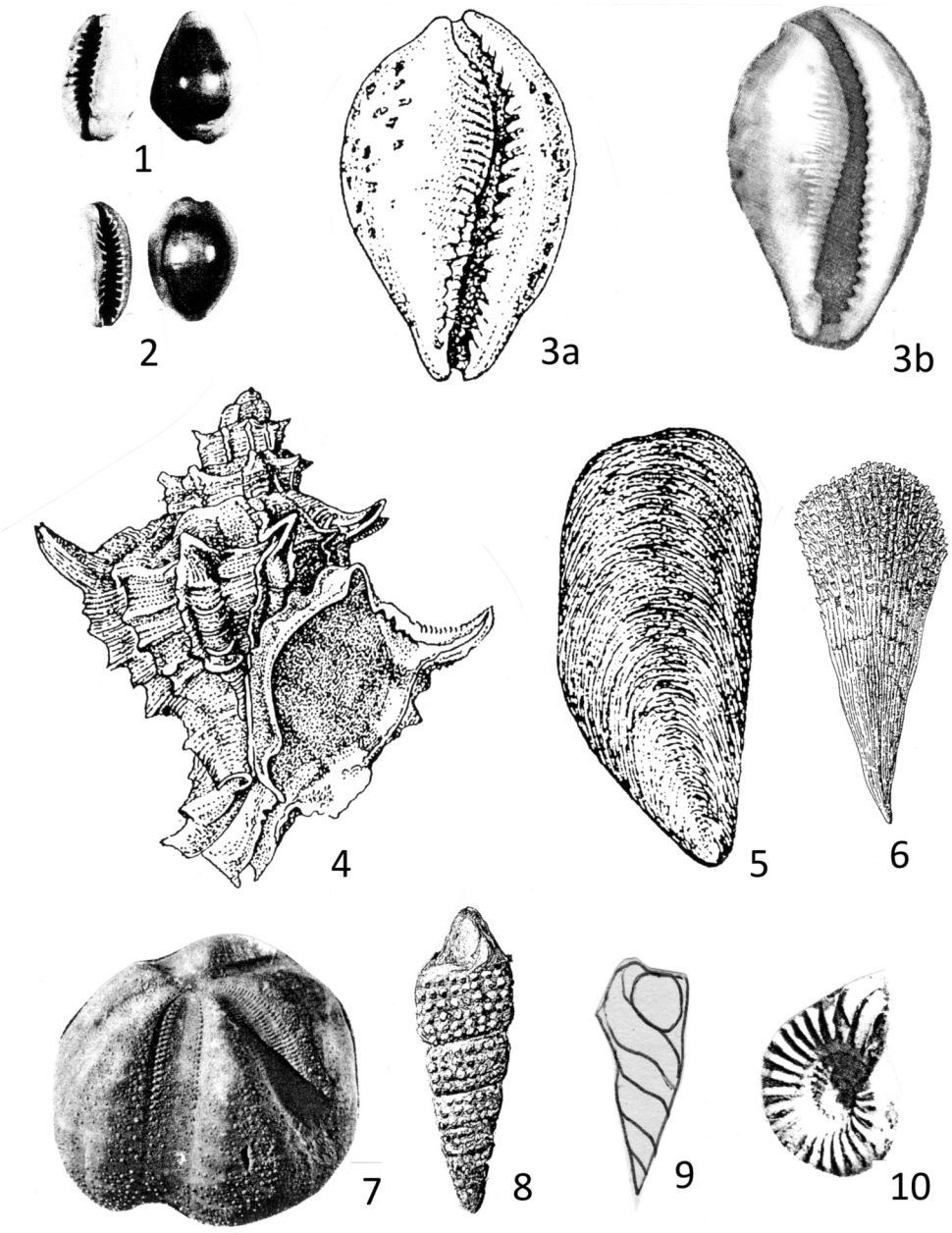

Obr. 1. *Typy kvartérní (1–7) a fosilní (7–10) malakofauny v kontextu keltského osídlení centrální Evropy. 1 Monetaria moneta, 2 Monetaria anulus, 3a Cypraea tigris, 3b Cypraea pantherina, 4 Murex trunculus, 5 slávka, 6 kyjovka, 7 ježovka, 8 plovatka, 9 jehlanka, 10 amonit (podle Pflegera – Pradače 1981 a Záruby 2009)*

KRITIKA PRAMENŮ

Dosud se podařilo registrovat minimálně 20 exemplářů mořských lastur, více méně pravděpodobně pocházejících z kontextu pozdního halštatu až laténu Čech (Příloha 1), další 34 byly zaznamenány z centrální Evropy (Příloha 2). Na třech lokalitách v Čechách byly navíc zjištěny mořské korály (Příloha 3).

Téměř všechny níže uvedené nálezy schránek plžů z Čech pocházejí z plošných archeologických výzkumů několika posledních desetiletí (a jediný z doby před r. 1914, další před r. 1945). Konvenuje to s pečlivějšími metodami archeologických výzkumů a se zaměřením pozornosti badatelů na ekofakty. Vzhledem k těmto okolnostem nutno předpokládat výrazný vzrůst budoucích nálezů schránek mořských plžů v kontextu sklonku halštatu a laténu, které pochopitelně mohou změnit (ale i potvrdit) dále uvedené badatelské výsledky.

NÁLEZY SCHRÁNEK LASTUR Z POZDNÍHO HALŠTATU AŽ LATÉNU V ČECHÁCH

Na území Čech se do roku 2009 podařilo registrovat minimálně 20 schránek plžů, resp. mlžů, které buď s jistotou nebo největší možnou pravděpodobností náleží do pozdního halštatu až laténu (*obr. 2*). Buď jde o zcela zachovalé exempláře, popřípadě opatřené otvorem, nebo jde o determinovatelné fragmenty. Většinou byly nalezeny po jednom kuse na lokalitě, ojediněle po dvou (Praha-Vinoř), resp. čtyřech kusech (Radovesice). Zhruba z 80 % jde patrně o *kauri* (*Monetaria moneta*), 10 % tvoří navzájem obtížně odlišitelné schránky druhů *Cypraea tigris*/*pantherina*, zbytek (10 %) další ojedinělé druhy (Příloha 2).

Sídliště

Největší podíl schránek mořských plžů z Čech pochází z neopevněných rovinných sídlišť. Z lokality Tuněchody u Chrudimi, z výplně objektu 34/06 – datovaného do Ha D2 – pochází výrazně kalcifikovaná ulita plže, označovaného sumárním termínem *kauri* (*Tichý et al. 2008*). Mimořádný nálezový kontext s početným skleněným šperkem a dokonce středomořským keramickým importem přibližuje Příloha 4. Nejenom na časně laténském sídlišti Tuchoměřice (okr. Praha-západ), kde byla schránka *kauri* nalezena spolu se zlomky antické keramiky (*Sankot 2000*, 108), nýbrž i na lokalitě Dobrovíz, opět s časně laténskou datací, stojí v kontextu s řeckou červenofigurovou keramikou (*Řídký 2008*). (Pozdně) halštatská analogie nálezů *kauri* bývá uváděna z Tuchomyšle nedaleko Ústí nad Labem (*Simbriger 1938*).

Druh *Cypraea tigris* v objektu 3 stejného stáří byl odkryt v Poříčanech na Českobrodsku (*Čtverák 1986*, 113). Na otevřeném sídlišti Radovesice 23 byly zaznamenány minimálně čtyři exempláře *Monetaria moneta* v objektech 136, 150 a 155 z Ha D, dále v objektu 300 z LT A, a to v neporušeném nebo opracovaném stavu (*Waldhauser et al. 1993*).

Na dalších dvou lokalitách není pozdně halštatská datace jednoznačně prokazatelná, ale toto období je na nich bezpečně zastoupeno. Jde o nepublikovaný a v mladoboleslavském muzeu uložený nález z povrchového sběru amatérského archeologa Tomáše Gajdoše na lokalitě mezi vodárnou a pečovatelským domem v Krpech (okr. Mladá Boleslav; cf. *Waldhauser 2002*, 117). Další dvě schránky *kauri* – jedna dosud nepublikovaná – spatřily světlo světa na polykulturním sídlišti Kamenný stůl v Praze-Vinoři (*Turek – Daněček – Kostka 1998*, 22, obr. 11:3). Kalcifikovaná neporušená schránka byla na této lokalitě nalezena spolu se zlomky neolitické a halštatské keramiky.

Převisy/jeskyně

Provrtanou „*Cypraeu*“ (dodatečně určenou jako zavinutec panterový) uvedl J. Filip (*1947*, 239) z převisu pod skálou Praděd v katastru Mašova (správně Karlovice, okr. Semily), kde J. Prostředník a V. Vokolek (*1998*, 126) prokázali aktivity nejenom pozdně halštatské slezskoplatěnické, ale i lužické kultury. Rovněž z jiných soudobých jeskynních lokalit centrální Evropy, ale z jižního území Německa, pocházejí poměrně početné nálezy schránek (publikováno v: *Schönfelder 2001*; *2002*, 327). Stejný sumarizační přehled publikoval V. Peša (*2006*), který se zabýval analýzou funkce některých jeskyní s nálezy ulit *kauri*. Příkladem známou propasťovitou jeskyni Dieterbergshöhle s nálezy čtyř ulit *kauri* (např. *Erl 1953*) považoval (spolu s německými badateli) za „významný doklad kultovních praktik doby železné“ (*Peša 2006*, 83).

Hradiště

V rámci stupně LT A je výskyt (poškozeného exempláře) *kauri* doložen na hradišti Závist (*Drda – Rybová 1995*, 80). Z dalších opevněných sídel-hradišť známa není.

Pohřebiště

Mořská kuriozita *kauri* byla zjištěna mezi předměty z pravděpodobně „knížecího“ hrobu s „rourkovitou“ konvicí s antropomorfními kováními ze stupně LT A v Čížkovicích na Litoměřicku (*Filip 1956*). Další hrob obsahující *kauri* byl prozkoumán na známém Dürrnbergu (hrob 44/2 s řeckou keramikou, konvicí a zlatem; *Penninger 1972*, 76–80, Taf. 43–48) a Aspergu-Grafenbühlu v prostoru centrálního hrobu s trojnožkou, sfingou ze slonové kosti a sponou se zlatými segmenty; tyto hrobové celky uvedl L. Pauli (*1975*, 128) při okrajovém, ale patrně prvním souborném hodnocení mořské malakofauny z keltských funerálních kontextů. Významné je, že dvě schránky *kauri* byly rozpoznány rovněž v souboru masivních zlatých kruhů a nákrčníku spolu s tarentským bronzovým vědrem v proslulém hrobě ve Waldalgesheimu (*Joachim, Hrsg., 1995*, Abb. 56:8–9).

V kostrovém „bojovnickém“ hrobě s železným mečem a „řetězovitým“opaskem ze stupně LT B v Praze-Dejvicích byl zjištěn s velkou pravděpodobností jeden (dnes nedochovaný) exemplář čeledi

mořských zavinutců (*Bureš – Waldhauser 2005*, 750). Jako amulet byla *kauri* prokazatelně využita v kostrovém hrobě v Milčicích (okr. Nymburk; *Sedláčková – Waldhauser 1987*, 193).[4]

Stav zachování

Schránky mořských plžů zavinutců druhu *Monetaria moneta* nebo *annulus* z archeologického kontextu bývají výrazně kalcifikovány, jejich povrch se jeví méně hladký a lesklý nežli u recentních exemplářů. Délky plžů z Ha D–LT se v případě nálezů z Čech pohybují od 17 mm (Dobrovíz), většinou těsně nad 20 mm (Závist 21 mm; Milčice 23 mm), výjimečně až do 31 mm (Praha-Vinoř), nicméně posledně zmíněný nepatří mezi klasické *kauri*. Pro další nálezy z Evropy bylo stanoveno rozpětí 1,5–2,5 cm (*Schönfelder 2001*, 318–319, pozn. 66). Druhy *Cypraea tigris* a *pantherina* dosahují délky zhruba 50–68 mm,většinou okolo 60 mm.

Užití schránek plžů

Jak již bylo řečeno, užití schránek mořských plžů bylo diversifikováno. Některé nálezy mořských schránek plžů z Čech vykazují větší centrální proděravění (Dobrovíz, Karlovice, Milčice, Praha-Dejvice, Radovesice, Tuněchody) nebo výjimečně malý kruhový otvor (Karlovice), jiné byly identifikovány bez jakéhokoli opracování (Krpy), popřípadě byly nalezeny v podobě fragmentů (Tuchoměřice, Závist).

Schránky *kauri* byly opatřeny otvorem pro umístění na nákrčník nebo na řetízek ze slitiny mědi, popřípadě nošeny na organickém pásku okolo krku. Očividně zastávaly v pozdně halštatských a laténských Čechách apotropaickou funkci amuletů, kdy měly chránit svého nositele. Tuto funkci zastávaly nejen ve starém Egyptě a v archaických společenstvích v Tichomoří (*Pfleger – Pradač 1981*, 7–8), ale až do nedávna, kdy v jižní Itálii druh zavinutce hruškového (*Cypraea pyrum*) měl ochraňovat proti neplodnosti a pohlavním chorobám, druh zavinutce šedého (*Luria lurida*) chránil před bolestí zubů a uhranutím.

Datace nálezů schránek *kauri*

Všechny datovatelné nálezy z doby železné na území Čech náleží do rozpětí stupňů Ha D–LT B. Do laténského prostředí oppid (LT C2–D1) tato zvyklost nepronikla. Chronologický výskyt nálezů schránek mořských plžů v podstatě kopíruje výskyt skleněných korálů s očky, u nichž sice byla proponována možná výroba v Čechách (*Venclová 1990*), ale aktuálně se názor specialistů kloní k možnosti jejich importu z oblastí přímo hraničících se Středozemním mořem (*Kunter 1995*; *Venclová 2008 ed.*).

Dislokace schránek plžů v rámci Čech

Geografický výskyt druhu zavinutců v Čechách vykazuje určitou disproporci, neboť jednotlivé nálezy se koncentrují v poměrně úzkém pásu, probíhajícím od východu k severozápadu této geografické jednotky. Pouze jediná („jeskynní“) lokalita je vysunuta k severu. Zahuštění nálezů lze pozorovat ve středních Čechách v okolí Prahy a potom u soutoku Labe s Ohří (*obr. 3*). Nápadná se tedy jeví absence nálezů na jihu a západě Čech, což pochopitelně může být způsobeno stavem terénního výzkumu. Například jiná důležitá (importovaná) komodita – jantar – se v kontextu pozdního halštatu až laténu projevila rovnoměrným výskytem jak v centrálních, tak okrajových makroregionech Čech. Na lokalitách Poříčany a Radovesice byly zjištěny doklady zpracování jantaru zároveň s výskytem schránek mořských plžů (*Waldhauser 1996*, Abb. 4).

Vztah keltských populací ke schránkám mořských živočichů

Nikoli marginální vztah Keltů k jedné skupině mořských tvorů pregnantně ilustruje zpráva jednoho z antických autorů o mořském korálu, jeho domnělé ochranné a léčivé moci (C. Plinius Secundus: Naturalis historia XXXII, 21). Nález paleontologické kuriozity z oppida České Lhotice – zkamenělého plže druhu ježovky (*Danielisová –Mangel 2008*) – dokládá pozitivní vztah k tomuto kuriozu, jakým v centrální Evropě schránky mořských živočichů pro Kelty musely být. Již proto, že výskyt *kauri* a dalších druhů je prokázán pouze v pásu od francouzského Alsaska po maďarskou Karpatskou kotlinu. Tedy v konstantní mnohasetkilometrové vzdálenosti od jejich přirozeného výskytu v pobřežních zónách, které na mnoha

[4] Druh *Cypraeacassis rufa* (Cassidae) měl údajně být materiálem pro výzdobu rosetek štítu v Sulejovicích (*Moucha 1969*; *Mangel – Ondroušek – Waldhauser 2009*) a patrně patek spon z hrobových výbav (LT B) v Jenišově Újezdě a Radovesicích (okr. Teplice) v Podkrušnohoří (*Flasar 1993*, 217) a snad i hrobě IX v Letkách (*Moucha 1969*), ale nové, níže uvedené expertizy přinesly odlišné informace.

místech Keltové rovněž obývali (jako příklad lze jmenovat Bretaň a Normandii). Zřejmě jen ve střední Evropě severně od Alp byly *kauri* považovány za mimořádný fenomén.

Schránky *kauri* jako indikátor přítomnosti společenské elity

Čtvrtina nalezišť, resp. 40 % exemplářů pozdně halštatských až laténských schránek středomořských plžů z Čech pochází z kontextu s antickou, především řeckou červenofigurovou importovanou keramikou (Dobrovíz, Tuchoměřice), popřípadě s keramikou mimočeské provenience (Závist, Tuněchody, Radovesice). Na základě tohoto faktu možno schránkám mořských plžů z Čech připsat téměř stejný význam jako přítomnosti antické keramiky.

Nejfrekventovanější výskyt (80 % kusů) indikují nálezy z otevřených sídlišť sklonku halštatu a časného laténu, kde lze uvažovat o jejich dotyku s vyšší sociální vrstvou. Pouhých 2,5 % celých nebo poškozených (určitelných) nálezů schránek mořských plžů z hradišť a 7,5 % z hrobů ukazuje na jejich spíše výjimečné užití ve funerálním prostředí. Hrobové nálezy opracovaných segmentů nemají jednoznačnou výpovědní hodnotu o přesném druhu využitých schránek mořských plžů i mlžů, a proto do předcházejících statistik nemohly být zahrnuty.

Provenience schránek plžů

Druh mořského plže *Monetaria moneta* nikdy nežil ve Středozemním moři a jeho nejbližší výskyt je kladen na východní pobřeží Afriky a jih Asie (*Pfleger – Pradač 1981*, 9–10; *Flasar 1993*, 145 s lit.). Totéž platí o *Cypraea tigris* z Poříčan a *Cypraea pantherina* z Karlovic, zatímco druhy lastur kyjovka a slávka z Blšan mohou pocházet jak ze Středomoří, tak z pobřeží Atlantiku (*Pfleger – Pradač 1981*, 25).

Nálezy středomořských plžů a stezky

Řada nalezišť mořských schránek plžů v Čechách by mohla být spojována s předpokládanou síti jedné z nejvýznamnějších soudobých komunikačních stezek (cf. *Waldhauser 2001*; *2002a*), jejíž koridor protínal Čechy v polovině ve směru přibližně od východu k severozápadu. Velmi nápadně to indikuje kartografické zpracování dosavadních nálezů schránek mořských plžů (*obr. 3*), i když pochopitelně nové nálezy, například z jižních a západních Čech, mohou tento stav změnit.

Jakými komunikačními koridory se schránky plžů v halštatu a laténu dostávaly do Čech, není pochopitelně jednoznačné. V. Moucha (*1980*, 518) předpokládal pro dovoz korálu západní (od Ligurského moře) a jižní (od Jaderského moře) komunikace, k nimž by bylo možno přiřadit i východní z Balkánu přes Karpatskou kotlinu, pokud přijmeme dnes již spíše antikvovanou hypotézu o spojení nálezu *kauri* v hrobě 44/2 na Dürrnbergu s „thráko–skýtským" prostředím (*Pauli 1978*, 453, 490).

Otázka kontaktů mezi Afrikou a Kelty (v Čechách)

Nezpochybnitelný původ schránek plžů *Monetaria moneta* a *Cypraea tigris* na východním pobřeží afrického kontinentu, popřípadě v Rudém moři, v minimální vzdálenosti kolem 2 500 km, nebo dokonce 6 000 km „k pobřeží Somálska" ve východní Africe (*Čtverák 2005*, 602), od míst jejich nálezů v Čechách nastoluje problém jejich transportu do Čech. Předeslat je možno průkazné doklady nejenom o „afrických" importech v centrální Evropě (mince numidských králů ražené na území dnešního Tuniska), ale také o epigrafických argumentech (nápis v keltštině na chrámu v Karnaku; *Ellis 1990/1996*,107–108) a písemných pramenech (keltští žoldnéři u egyptských Ptolemaiovců, popřípadě v bitvě u tuniské Zamy r. 146 př. n. l.; *Ellis 1990/1996*, 104–118).

Je tedy zřejmé, že komodita schránek plžů zavinutců se stala předmětem komerčních transakcí na vzdálenost minimálně 2 500 km. Snad mohlo jít o produkt fénických obchodních tras ve Středomoří, z nichž se přes další prostředníky (Etrusky?) dostal na území Čech do Strakonic skleněný arryballos (*Michálek 1992*) a do dnešního Švýcarska specifický skleněný korál fénického původu, zhotovený patrně přímo v některé z dílen Kartága (*Müller – Lüscher 2004*, 72–74, obr. 88).

Zkameněliny fosilních mořských plžů jako předmět zájmu Keltů

Zkameněliny plžů nepatří k obvyklým nálezům, nicméně ani v kontextu pozdního halštatu až laténu Čech nejsou zcela ojedinělé. K nejznámějším dokladům náleží třetihorní zkamenělina fosilní ulity plže ježovky, nalezená na akropoli oppida České Lhotice ve východních Čechách v prostoru kumulace kamenů, která byla původně interpretována jako mimořádný („kultovní") okrsek. Z tohoto místa také pochází opracovaný křemenný valoun, vykládaný jako obraz dvouhlavého boha Januse (*Princ 1974*). Podle mínění

A. Danielisové a T. Mangela (*2008*, 53) reflektuje „specifické abstraktní představy nebo potřeby obyvatel oppida". B. Záruba (*2009*, 10) v případě ježovek zdůraznil vnímání pravěkého člověka ve smyslu víry, že šlo o hadí vejce, jejichž moc byla shodná s hromovými klíny. V místech jejich uložení neměl udeřit blesk, zkamenělina tak chránila objekt před požárem.

Ze Staré Dobevi pochází zkamenělina ulity plže druhu *Limnea sp.* (plovatka) o rozměrech 3,2 × 1,5 × 1 cm, jejíž provenienci určil J. Kukla do prostoru východně od Prahy, popřípadě ji kladl do Českého středohoří a okolí Podbořan v Podkrušnohoří (*Jansová 1962*, 286, 329) .

O relativní početnosti nálezů zkamenělin mořských plžů v halštatských a laténských hrobech středozápadní Evropy se vyjádřil L. Pauli. Fosilní ježovka byla zjištěna v německém Sollwitz, Kr. Pössneck, mohyle 3, dále v jihoněmeckém Harthausenu, Kr. Sigmaringen (*Pauli 1975*, 128). Ze známé francouzské lokality Sain-Jean-sur-Tourbe z hrobu přelomu halštatu a laténu pochází několik amuletů navlečených na nákrčníku. Vedle medvědího zubu jsou to dvě ulity fosilních plžů (celý exemplář a identický s odlomenou vrchní částí; *Baye de 1891*). Aktuální velmi rezervované hypotetické určení obou tvarově identických ulit vylučuje *kauri*, inklinuje k plovatce nebo ke druhu *pseudocarnea sirmia*.

Schránky amonitů, tzv. hadí kameny, byly považovány za ochranu před očarováním a zlými mocnostmi. Ze známého časně laténského knížecího hrobu z Reinheimu v Německu pochází právě zkamenělina poloviny amonita, což jsou druhohorní mořští hlavonožci, žijící v ulitě podobné dnešním hlemýžďům (cf. *Záruba 2009*, 11–13 s obr.). Další, tentokrát celá zkamenělina amonita byla zaznamenána z pozdně halštatského hrobu 120 z Villingenu, Magdalenenberg *(Spindler 1975*, Taf. 64). Z eponymního Hallstattu (hrob 67) jsou známy blíže neurčené fosilní mušle a ulita šneka (*Pauli 1975*, 128 s lit.).

Problematika využití schránek mořských plžů ke zhotovení dekorativních segmentů patek spon a rosetek štítů

Na tomto místě lze předeslat, že několik málo barevně publikovaných opracovaných schránek mořských lastur (*Waldhauser 1999*, obálka; Radovesice I, hrob 20, *Waldhauser 1987*, Taf. 23:2) přibližuje pouze jejich současnou krémovou narůžovělou až slabě nachovou či nádechem šarlatovou barvu, téměř shodnou s popisem zbarvení dalších nálezů, zhotovených z podobné, téměř identické suroviny (např. Sulejovice, hrob 1, *Moucha 1969*, 597, Taf. III:7). O jediné původní malakozoologické určení se pokusil dr. Zilch (Frankfurt/Main) s tím, že „höchstwahrscheinlich" jde o druh *Cypraeacassis rufa*, čeledi Cassidae (*Moucha 1969*, 612, pozn. 21). Toto určení bylo opakováno i pro jiné barvou prakticky shodné materiály, ačkoli jmenovaný německý badatel očividně vyšel z jediného (!) určovacího kriteria, a to z barevné podobnosti sulejovické rosety s četnými recentními kamejemi, vyřezávanými právě ze schránky tohoto druhu plže. Naposledy byl formulován až příliš skeptický názor, že opracované kusy schránek plžů z kontextu českých nálezů z Ha D–LT D není možno průkazně malakozoologicky určit (*Sankot 2000*, 108). Pokus o nové hodnocení již opracovaných schránek mořských plžů v patkách spon probíhal ve dvou etapách:

– sledování velikostí segmentů v inlejích patek spon a rosetek štítů, aby bylo možno vyloučit užití tenkostěnných lastur;

– konfrontace barvy inlejí archeologických artefaktů se zabarvením v úplnosti nalezených mořských lastur. Ovšem v úvahu nutno brát možnou změnu zabarvení od získání ulit plžů na mořském pobřeží, během transportu do vnitrozemí Evropy a především po více než dvě tisíciletí uložení v zemi.

Rozměry segmentů výplně zmíněné spony z hrobu 20 z Radovesic I (tvar výseče z koule o rozměrech 7 × 4 × 3 mm) a segmentu z výše citované rosety ze Sulejovic (kvadratický tvar o rozměrech 8 × 4 × 3 mm) vylučují použití suroviny ze schránek plžů čeledi *Cypraeaidae*, *Cypraea moneta* a dalších, protože tloušťka jejich schránky nedosahuje ani 2 mm, většinou činí okolo 1 mm. Ovšem podle velikosti segmentů patek a spon lze řadu druhů schránek plžů teoreticky vyloučit a naopak podle kriteria barvy je možno opět teoreticky některé schránky k proponovanému druhu *Cypraeacassis rufa* (v české terminologii šišan rudý) přiřadit (konzultace dne 6. 3. 2009, J. Hlaváč). Co do téměř shodné barvy archeologických nálezů a recentních mořských plžů přicházejí v úvahu kromě druhu *Cypraeacassis rufa* (šišan rudý) také nemnohé další: *Luria lurida* (zavinutec šedý); *Erronea pyrum* (zavinutec hruškový), *Errosaria helvola* (zavinutec tečkovaný), které opět recentně sloužily jako závěsky žen a dívek v jižní Itálii.

Během analýzy se podařilo rozšířit v úvahu přicházející druhy, jiné (např. *Monetaria moneta*) bylo možno z úvah vyloučit. Výjimečný nález neopracované schránky z Prahy-Vinoře s charakteristickou narůžovělou barvou, určený jako *Erronea pyrum* (zavinutec hruškový), vybočuje z ostatního nálezového spektra v Ha D–L T běžných druhů *Monetaria moneta,* nebo naopak vzácných nálezů *Cypraea tigris* a *Cypraea pantherina*, tudíž teoreticky by mohl sloužit jako surovina pro (část?) výplní patek spon a rozetek štítů v LT B–C1. Není snad náhodou, že exemplář z Prahy-Vinoře nebyl opatřen otvorem, neboť v době

LT B–C1, tedy v době vykládaných patek spon a rosetek štítů, již schránky mořských plžů opouštěly funkci (módu) závěsných amuletů. Možná by bylo možno v budoucnosti přistoupit k chemickým analýzám schránek plžů (*Hlaváč 2008*, 309).

Exkurs k nálezům rudých korálů z Ha D–LT A v Čechách

Dosud jsou z doby osídlení Čech Kelty známy tři lokality s nálezy neopracovaného druhu *Corallium rubrum* (Minice, datace Ha D, *Slabina 1981*; Poříčany, datace Ha D–LT A, *Čtverák 1986*; Zvoleněves, datace LT C, *Moucha 1980*). Nejbližší naleziště tohoto celosvětově v tropických mořích rozšířeného (v hloubkách od 30 m do 200 m) druhu leží v distanci od Čech okolo 1 000 až 1 700 km na březích Etrurie a Neapolského zálivu, dále u Trapani na Sicilii, v pobřežních úsecích blízkých Liparských ostrovů, popřípadě na ostrovech Iles Hyères u jižního pobřeží Francie (*Müller 1989*, 17). Původ výhonku korálu z Poříčan byl malakozoologem V. Pflegerem určen sumárně jako Středomoří (*Čtverák 1986*, 113). Korál byl u Keltů na území od Gallie po Karpatskou kotlinu oblíben pro inkrustaci různých předmětů, nicméně v opracovaném stavu ho není možno jednoznačně rozlišit od sklovitých a emailovaných materiálů (*Moucha 1969* s lit.). Jeho význam pro Kelty jako ochranného a medicinálního prostředku nedokládá jenom zmínka u Plinia staršího (Historia naturalis XXXII, 11), nýbrž také více než 190 nálezů z období počátků keltské civilizace v prostoru severně od Alp (cf. *Champion 1976*, 30–31).

Exkurs k nálezům schránek mořských plžů od paleolitu do doby bronzové, v době římského imperia a raného středověku v Čechách a ve střední Evropě

Centrální Evropa, z hlediska paleomalakozoologie definovaná jako zóna severně od Alp, od východní Francie po Karpatskou kotlinu, v minimální vzdálenosti přibližně půltisíce kilometrů od mořských břehů (Středozemního, Severního, Černého moře a Baltu), poskytla nepočetné archeologické nálezy schránek mořských živočichů, buď jako paleontologických zvláštností nebo jako autentických importů, které se do střední Evropy dostávaly z moře, resp. pobřeží prostřednictvím lidských aktivit. Na sledovaném území vnitrozemí Evropy musely mořské lastury požívat postavení kurioza, kvůli jehož vzhledu a relativní nedostupnosti mu pravděpodobně mohly být přisuzovány určité nadpřirozené vlastnosti. Jednoznačné určení účelu amuletů ze schránek mořských živočichů není pro období od paleolitu po raný středověk možné, nicméně od pozdního středověku a hlavně v novověku byly zhmotnělým prostředkem víry, například pro odvrácení ženské neplodnosti atd.

Již v paleolitu zaměřil člověk pozornost na schránky mořských živočichů, což především evokuje známý nález zhruba 600 kusů miocenních kelnatek v šamanském hrobě Brno II ze starší doby kamenné (*Oliva 1996*). Fragment téhož druhu kelnatky z konce doby kamenné pochází z Úholiček (okr. Praha-západ), dále i z blízkých Miškovic (*Hlaváč 2008*). Mnohem častěji se od konce neolitu setkáváme s nálezy mořských plžů, především však mlžů (ústřice, slávky, srdcovky, hřebenatky), s nimiž se dosud nikdo nezabýval a pramenný soupis a vyhodnocení citelně chybí. Zmínky zaslouží zatím vůbec nejstarší využití schránky mořského plže – vršatky (*Nassarius gibbosulus*) – jako paleolitického amuletu nebo ozdoby z izraelské lokality Es-Skhúl s datací 135 000–100 000 př. n. l. (*Vanhaeren – d´Errico 2009*). V této souvislosti nutno uvést vůbec první známý (zcela náhodný) výskyt *kauri* v Evropě na eponymní paleolitické lokalitě Mas d´Azil (*Voigt 1952*, 175).

Nejvýznamnější středoevropský šperk ze schránek tlustoskořepatých mlžů, nejčastěji určovaných jako *Spondylus gaedoropus* s výskytem ve východní části Středozemního moře, kulminoval v neolitu. Zhotovovány z něho byly dvoukřídlé terčovité výseky, závěsky, náramky a korále/rourky. Výskyt dvoukřídlých závěsků spadá do zóny mezi Karpatskou kotlinou a východní Francií. Z Čech byla k roku 1959 známa čtyři naleziště včetně Vejvanovic u Chrudimi nedaleko Tuněchod (*Vencl 1959*, 733n).

Od mladého neolitu a hlavně v eneolitu se stala oblíbenou mušle *pectunculus* (hřebenatka), „typická" pro nálezy z výšinných sídlišť, např. z Šárky, Řivnáče a Slánské hory (*Vencl 1959*, 737).

V době bronzové se objevují schránky fosilních mušlí nebo jejich napodobeniny z kovu (*Jiráň 2008 ed.*, 52, obr. 27:2), například v hrobě z Veliše (okr. Jičín), kde jde o srdcovky a kelnatky, nebo v depotu z Kosmonos (*Moucha 2007*). Zmínky zaslouží mušle z eponymních Únětic. Patrně jde o středomořské mušle křídlovky. Později, již v antice, se v souvislosti s ulitami *kauri* – podobnými ženským genitáliím – v Malé Asii uplatňoval kult Afrodity; mimo to se v římském císařství, např.v Pompejích, uplatnila *Cypraea pantherina* (*Voigt 195*2, 176).

Od 2. tisíciletí př. n. l. na teritoriu Asie (Čína, Japonsko, Indie) vystupují *kauri* jako platební prostředky, od doby železné se pak objevují i evropském kontextu (*Voigt 1952*, 175).

V okruhu germánské civilizace na přelomu letopočtů byl doložen otisk mušle kvartérní hřebenatky na výduti keramiky z Vyškova na Moravě. Pravděpodobný se jeví její výskyt v Severním moři u ústí Labe až po Středomoří (*Horálková 1993*, 490; *Hladilová 2001*, 113). V průběhu doby římské, též i v raném středověku, kdy byla stále více upřednostňována inhumace, přibývá hrobů s výjimečně bohatou výbavou, v jejichž inventáři nabývaly významu schránky mořských plžů. Nejvýznamnější z nich, pozdně římské datace, byl odkryt v Žiželicích na Žatecku, z něhož byla nedávno barevně republikována ulita údajně středomořského plže *Cypraea pantherina*, dlouhá 4,9 cm. In situ byla umístěna v místech genitálií ženy (*Kuna 2008 ed.*, 116, 189, obr. 52, příloha 16:1). Podle aktualizované malokozoologické determinace J. Hlaváče jde o import z pobřeží Indického oceánu. Problematické zůstalo přiřazení neurčené schránky „porcelánového" mlže ze známých Únětic u Prahy (v literatuře též mylně Unětič) k „markomanskému" osídlení Čech (*Pfeiffer 1914*, 115; *Voigt 1952*, 180; *Kokowski 2001*, 213), ač doprovodné nálezy („mit Gold gef. fragm.") ukazují spíše na jiný druh lastury (užívané ve starší době bronzové), než jsou zavinutci.

Nálezy lastur z Čech konce doby římské a hlavně stěhování národů souborně přiblížil B. Svoboda, který registroval hrob 11 z Podbaby, Mailbekovy cihelny (druh *Cypraea*), z výzkumu J. A. Jíry v roce 1892 (*Svoboda 1965*, 262). Další ulita se nalézala v hrobě X (*Svoboda 1965*, 207). Taktéž v hrobě 28/XXIII v Záluží u Čelákovic se nalézala 6,2 cm dlouhá ulita plže *Cypraea* v místech pánve osmiletého chlapce (*Svoboda 1965*, 207, tab. XCVI:13). Ve velmi bohatě vybaveném hrobě ze Světce, datovaném do poloviny 6. století, byla 6 cm dlouhá ulita *Cypraea* (*tigris*?) v miskovitém útvaru „beztvaré rzi" s otisky textilu (*Svoboda 1965*, 275).

Z konce doby římské nebo stěhování národů byla determinována do purpurova zbarvená schránka plže druhu *Murex trunculus* z Kežmaroku-Vrbovského lesíka, jejíž proveniencí patrně bylo Černé moře (*Pieta 2003*, 158). Další nepublikovaný exemplář má pocházet z Ižy (sdělení K. Piety, Nitra). Ulity plžů druhu *Murex trunculus* (ostranka) zpracovávali lidé na Krétě již od 16. století př. n. l., v Egyptě od ca 1400 př. n. l., ve fénických městech Tyr a Sidon přibližně od 1000 př. n. l., poté i ve starověkém Římě při výrobě ceněné purpurové barvy (*Pfleger – Pradač 1981*, 10–11).

Pro raný středověk (zřejmě výjimečný) zvyk ukládání mořských ulit *kauri* do hrobů pokračoval. U Slovanů ve východní Evropě včetně Karpatské kotliny a sousedícího slovinského, dále rakouského Přialpí je doložen mezi 8. a 12. století (*Sláma 1958–1959*). V Čechách nejsou příliš početné (například při srovnání se Slovenskem, kde jenom z pohřebiště v Nitře byly zjištěny v 7 hrobech), s kulminací výskytu uvnitř české kotliny v 9.–11. století. Z lokality Praha-Dejvice, poloha Nová Juliska, z hrobu 21 pocházejí „2 Muschelschalen" spolu s železnou šipkou a fragmentem nádoby (*Sláma 1977*, 96, Abb. 23:8), v dalším nálezu z Prahy-Čakovic vystupuje *kauri* spolu s náhrdelníkem s 10 skleněnými korálky (*Sláma 1977*, 90, obr. 22:14), další výjimečný nález byl zmíněn z Libice (*Turek 1946*, 53). Nálezy v širším kontextu vyhodnotil J. Sláma (*1958–1959*, 31–32) a došel k názoru, že zastupují produkt komerčních styků s „Araby". Přiklonil se k již dříve vyslovené hypotéze o jejich kultovním významu, snad jako amuletu působícímu proti neplodnosti.

Ve vrcholném středověku až časném novověku se na území Čech – např. do kapucínského kláštera v Praze – dostávaly schránky mořských mlžů, konkrétně slávky (např. *Mytilus edulis galloprovincialis*) a ústřice (*Ostrea edulis*), i ve větším množství, takže v archeologickém nálezovém prostředí tvoří „akumulace" (*Juřina et al. 2009*, 142–144). Není pochyb o jejich tehdejší konzumaci člověkem, což vlastně trvá dodnes (tento přehled nezahrnuje nově získané badatelské výsledky, cf. *Kalousová 2009*).

Sumárně lze konstatovat, že ulity mořských plžů, resp. mlžů – ať již originály nebo zkameněliny – byly v centrální středoevropské zóně objektem nekulinárního zájmu lidí od paleolitu po raný středověk. Ústředním trendem se od samého počátku jeví import z (východního) Středomoří, resp. přilehlého Indického oceánu, odkud se teprve od počátku doby železné do střední Evropy – nejdříve snad do Karpatské kotliny – dostávaly ulity druhu *Cypraea moneta*, resp. *annulus/kauri*. Málokdy se jednalo o jiné druhy zavinutců než od HaD početnější *kauri*, konkrétně o rozměrově větší druhy plžů s pestřejším zabarvením. Nově vystupují druhy *Cypraea tigris*, *Cypraea pantherina/Cypraea vinosa*. Kuriozum představují doložené importy lastur *Margaritifera auricularia*, které se do paleolitických Čech (např. Zlatý kůň v Českém krasu) dostaly ze sladkovodních řek dnešního území Francie.

Schránky měkkýšů v náboženství

Velké druhy zavinutců, především *Cypraea tigris* a *Cypraea pantherina*, symbolizovaly sex u etnik kolem Indického oceánu a Rudého moře. Antropologové tvrdí, že se tak stalo pro podobnost spodní strany zavinutce s ženskými genitáliemi. Antickými národy byl nazýván *Concha Venera* (Venušina ulita). Již předtím byly ulity *kauri* na některých územích Asie používány jako platidlo. Ženy v Pompejích nosily

ulity zavinutců *Cypraea lurida* a *Cypraea pyrum* jako ochranu proti sterilitě. Rudý korál ve formě prášku nebo popela byl v antice považován za léčivý prostředek (Plinius starší, Historia naturalis XXXIII, 11).

V komunitách nedávné minulosti sloužily schránky měkkýšů v následujících příležitostech: zajištění snadného porodu; odvrácení neplodnosti; fetiš; amulet; kultovní manipulace/bohoslužby; kouzelnické medium; zajištění dobrého zraku; zajištění hojnosti potravy; odznak poutníků; výroba barev; druh potravy (*Pfleger – Pradač 1981*, 13–17 s lit.).

Interpretace nálezu ulity mořského plže (*kauri*) z Tuněchod

Mimořádné znaky sídelní komponenty Tuněchody během časového úseku pozdního halštatu až časného laténu lze vztáhnout i k nálezovému souboru z uloženin polozemnice 34/06. Jak opracovaný nález ulity *kauri* a fragmentu antické keramiky snad severoitalské provenience (expertizy M. Dufkové a J. Bouzka: cf. *Waldhauser 2008*), tak nadprůměrně početné nálezy skleněných korálů a řady dalších předmětů, resp. fragmentů, náleží ke kvalitativně nejprůkaznějším nálezům nejenom z Čech, ale i celé střední Evropy.

Faktorové skóre artefaktů objektu 34/06 z Tuněchod při komparaci s dalšími soubory z Čech (*Snítilý 2005*) patří k nejsignifikantnějším.Také vzhledem k dalšímu nálezu z okolí sledované lokality nutno zařazovat region Chrudimska k rovnocenným krystalizačním centrům soudobých Čech. Jde o nález časně laténského tzv. řeckého mlýnku z Chrudimi (*Čtverák – Holodňák – Sigl 2007*).

Otvorem opatřená ulita mořského plže z Tuněchod mohla být pravděpodobně součástí náhrdelníku z barevných skleněných korálů, které se do zahloubené části polozemnice 34/06 dostaly prostřednictvím erozních procesů. Sama polozemnice patrně nebyla trvalým obytným prostorem.

Nejenom nálezem obou dálkových importů odráží sídlo Tuněchody přítomnost špiček soudobé společenské elity. Jako sídlo vyššího rangu představuje ekonomickou jednotku s adaptací téměř všech inovací 6.–5. století.

ZÁVĚR

Dosud opomíjené nálezy schránek mořských plžů (a mimo to rudého korálu) na území Čech, dosud nejčetnější ve středu kontinentální Evropy, jednoznačně ukazují na kontakt Keltů v Čechách se středomořskou antickou civilizací.

1. Pro kontakty keltských Čech se Středomořím, jimž byla nedávno věnována monografie (*Bouzek 2007*), mají (doposud badatelsky opomíjené) nálezy ulit mořských plžů prakticky stejnou hodnotu jako současné importy černo- a červenofigurové attické keramiky. Formulace, že se na přelomu halštatu a laténu „výrazně rozvinul euro-africko-asijský obchod“ (*Čtverák 2005*, 611), se sice jeví nadnesená, ale nelze jí upřít (zatím ojedinělou) oporu v lokaci původu schránky plže *Cypraea tigris* z Poříčan na „pobřeží Somálska.“ Konečně i nedávno identifikované (asijské) hedvábí v korozi o pár století mladší římské nádoby z Řepova (*Salač 2008 ed.*, 64) a na téže lokalitě v laténském kontextu nalezená mince Seleukovců z prostoru Syrie (*Waldhauser 2005*) – kam je zároveň umisťována provenience arryballu ze Strakonic (*Michálek 1992*) – vykazují ještě nedávno v keltologických bádáních netušenou výpovědní hodnotu, a to (byť zprostředkované) kontakty Čech s teritorii v Africe a Asii do vzdálenosti minimálně 2 500 až 6 000 km.

2. *Kauri* byly ve starší době železné distribuovány do území centrální Evropy prostřednictvím vyvinutých (obchodních) vztahů/kontaktů, na nichž se podílely populace jednak Karpatské kotliny (*Chochorowski 1985*, 56), jednak Středomoří. Vedle importů většinou etruských bronzových picích servisů, stříbrného cedníčku, nikoli ojedinělé černo- a červenofigurové attické keramiky, idejí hrnčířského kruhu a tzv. řeckého mlýnku a dalších ojedinělých importovaných předmětů, např. „skýtského“ vlasového šperku z Březánek, jde v případě mořských lastur o první masový styk Čech se Středomořím a východní afroasijskou doménou.

3. Kulminaci – avšak ani masové, ani sporadické – obliby schránek mořského plže, známého pod sumárním pojmem *kauri*, včetně druhů *Cypraea tigris* a *Cypraea pantherina*, spadá v centrální Evropě, obývané komunitami Keltů, do rozpětí archeologického období Ha D–LT A. Spíše ojedinělé nálezy sledovaných mořských lastur z LT B1–LT D1 by mohly být nazírány jako indicie předchozích tradic (a možná i fyzické přítomnosti ojedinělých /bývalých/ příslušníků nekeltských populací uvnitř nových domén historických Keltů).

4. Nález ulity plže *Cypraea moneta* z Tuněchod výmluvně a bezesporně ilustruje kontakt mezi regionem východních Čech a pobřežím Indického oceánu, asi Rudého moře. Nejpravděpodobněji dešifruje fyzickou přítomnost společenské elity v prostředí jejího nehrazeného sídla na východě Čech.

PŘÍLOHA 1

Soupis nálezů schránek mořských mlžů v kontextu s obdobím Ha D–LT B v Čechách

(pořadová čísla se shodují s mapou na *obr. 3*)

1. Blšany (okr. Louny), *obr. 2:1*
Nál. okolnosti: objekt (pravděpodobně polozemnice); malakozoologické určení: *Mytilus sp.*, 2 fragmenty (slávka), pravděpodobně mediteránního původu, určil paleontolog K. Čtyřoký; kontext: keramické zlomky, neurč. železné fragmenty (2 ks), část drtidla, dvě kamenné „kuličky", bez osteologických nálezů; datace: LT A.
Lit.: *Pleinerová – Pleiner 1981*, 163, obr. 4:2.

2. Blšany (okr. Louny), *obr. 2:2*
Nál. okolnosti: objekt (pravděpodobně polozemnice); malakozoologické určení: *Spinna sp.* (kyjovka), určil K. Čtyřoký; kontext, datace a uložení: viz předcházející heslo soupisu.
Lit.: *Pleinerová – Pleiner 1981*, 163, obr. 4:2.

3. Čelákovice (okr. Praha-východ)
Nál. okolnosti: objekt 2 (polozemnice?); malakozoologické určení: *Cypraea moneta*, autor určení neuveden; kontext: fragmenty keramiky, mušle *Unio tumidus*, osteologické nálezy (např. určen bobr); datace: LT A, mladší fáze.
Lit.: *Venclová 1973*, 629, nevyobr.

4. Čížkovice (okr. Litoměřice)
Nál. okolnosti: poloha Remíz, hrob(y) neurč. ritu (knížecí?); malakozoologické určení: mušlička, určil J. Filip; „skořápka mušle" (podle *Blažka – Kotyzy 1995*), evidentně opatřena otvorem (sdělení O. Kotyzy z 11. 11. 2009); *Cypraea moneta*, určil P. Sankot (*2000*, 108) ,,upevněna na bronzovém řetízku se 60 články" (M Litoměřice, inv. č. TE 60); kontext: nákrčník bronzový, konvice dřevěná s bronzovou výlevkou a kováními s lidskými maskami, náramky bronzové (min. 4 ks), „nánožník", korále jantarové, kroužky ploché od opasku (3 ks), dar pana Fišera před r. 1876; datace: LT A (kování konvice), Ha D2–LT A (soubor).
Lit.: *Filip 1956*, 339, nevyobr.; *Blažek – Kotyza 1995*, 14.

5. Dobrovíz (okr. Praha-západ), *obr. 2:4*
Nál. okolnosti: objekt zahloubený malý těsně u obj. 152 (polozemnice); malakozoologické určení: *Monetaria moneta/kauri*, určil J. Hlaváč; kontext: keramické zlomky, korál skleněný, „v blízkosti" nerituálních hrobů dětí; datace: rozhraní starší a mladší doby železné; ulož.: Archeologický ústav AV ČR, Praha, neevidováno.
Lit.: *Řídký 2008*, 7, nevyobr.

6. Karlovice (okr. Semily), *obr. 2:3*
Nál. okolnosti: stratigrafie pod převisem Praděd, čtvrtá uloženina/vrstva od shora (šedočerný písek s uhlíky), výzkum L. Jisl a F. Prošek, 1947; malakozoologické určení: *Cypraea sp.*, autor určení neuveden, před 1947, *Cypraea pantherina*, určil J. Hlaváč 2009; d. 54 mm, ca čtvrtina původní velikosti, dvoukonický provrt o průměru 3 mm, béžová barva se světle modrými skvrnami na vnějším povrchu; kontext: fragmenty keramiky; datace: období „lidu popelnicových polí"; podle revizního výzkumu J. Prostředníka a V. Vokolka (*1998*, 126) na stejném místě nejpravděpodobněji slezskoplatěnická kultura, doba halštatská; ulož: M Turnov, inv. č. 4094.
Lit.: *Filip 1947*, 229, nevyobr.

7. Krpy (okr. Mladá Boleslav), *obr. 2:5*
Nál. okolnosti: sídliště, povrchový sběr, 2002 (T. Gajdoš); malakozoologické určení: *Monetaria moneta* (L.; vlivem kastrálních procesů nerovný povrch), určil J. Hlaváč; kontext: keramika (fragmenty); datace: Ha D–LT A; ulož.: M Mladá Boleslav, reg. č. 6/08.
Lit.: *Waldhauser 2002*, 117, nevyobr.

8. Milčice (okr. Nymburk), *obr. 2:6*
Nál. okolnosti: hrob kostrový 2/77; malakozoologické určení: „*cypraea rufa*" (určil V. Ziegler), „zadní část seříznuta, původně zavěšena na nákrčníku"; kontext: nákrčník bronzový, kruh bronzový (asi nápažník), kroužek železný, kroužek bronzový (asi prsten páskový původně navlečený na nákrčníku), šídlo kostěné; datace: LT B1 (pravděpodobně LT B1a).
Lit.: *Sedláčková – Waldhauser 1987*, 148, obr. 22:8.

9. Poříčany (okr. Nymburk), *obr. 2:14*
Nál. okolnosti: nepublik.; malakozoologické určení: *Cypraea tigris*, určil: V. Pfleger; kontext: nepublik.; datace: Ha D–LT A (nespecifikováno); ulož.: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, Praha, neevidováno.
Lit.: *Čtverák 1986*, 113, nevyobr.

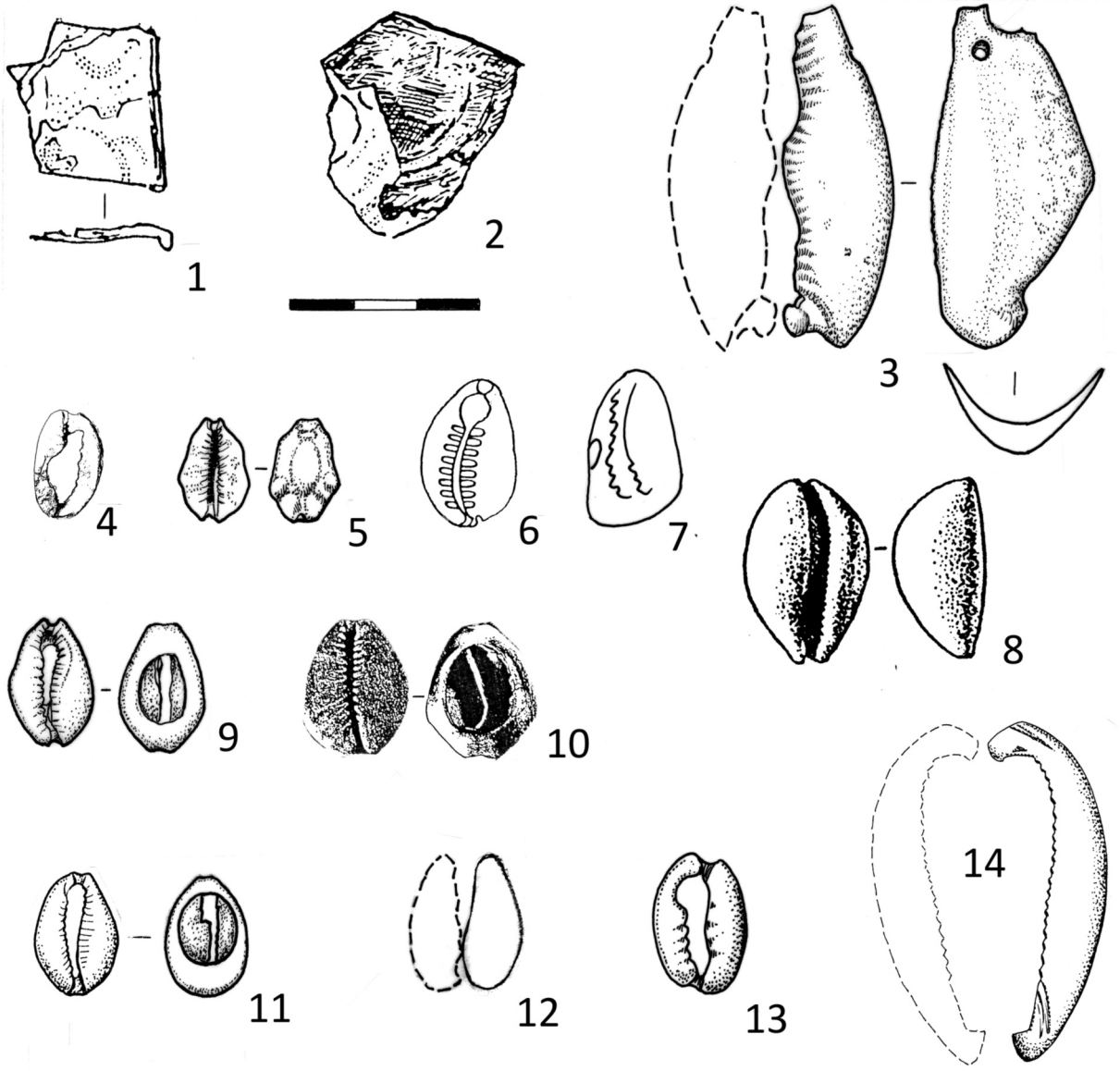

Obr. 2. *Nálezy schránek mořských lastur z území Čech v kontextu pozdního halštatu až laténu. 1–2 Blšany; 3 Karlovice; 4 Dobrovíz; 5 Krpy; 6 Milčice, 7 Praha-Dejvice; 8–9 Praha-Vinoř; 10 Radovesice; 11 Tuněchody; 12 Závist; 13 Tuchomyšl; 14 Poříčany (prameny: Příloha 1)*

10. Praha-Dejvice, *obr. 2:7*
Nál. okolnosti: Podbaba, kostrový hrob 14; malakozoologické určení: asi *Cypraea tigris*, určil J. Hlaváč dle kreslené skicy (d. 5,8 cm); kontext: železný meč a opasek?; datace: ? (podle názoru Miloše Hlavy, sděleného po ukončení tvorby textu, není vyloučena záměna s nálezem doby stěhování národů nebo raného středověku). Ulož: Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. 611 („1. inventář").
Lit.: *Bureš – Waldhauser 2005*, 750, obr. na str. 75 (k lokalitě *Bureš 1987*, 81–82).

11. Praha-Vinoř, *obr. 2:9*
Nál. okolnosti: sídliště, povrchový sběr (poloha Kamenný stůl), 12. 11.1995 (V. Daněček); malakozoologické určení: *Monetaria moneta* (L.), určil J. Hlaváč; d. 19 mm; datace Ha D–LT (sídliště); ulož.: soukromá sbírka V. Daněček (Praha), inv. č. 737.
Lit.: *Turek – Daněček – Kostka 1998*, 122, obr. 11:3.

12. Praha-Vinoř, *obr. 2:8*
Nál. okolnosti: sídliště (poloha Kamenný stůl), povrchový sběr, 2001 (D. Daněček); malakozoologické určení: neopracovaný exemplář, d. 31 mm, š. 21 mm, tl. schránky 2–3 mm, narůžovělá až hnědookrová monotónní barva, nevýrazně kalcifikováno, ostrůvkovitá černá a bílá krusta, *kauri*, autor určení neuveden; redeterminace 2009, *Erronea pyrum,* J. Hlaváč; kontext: keramika (zlomky); datace: „Ha D, LT B–D"; ulož.: soukromá sbírka D. Daněček (Praha), inv. č. 704.
Lit.: nepublikováno.

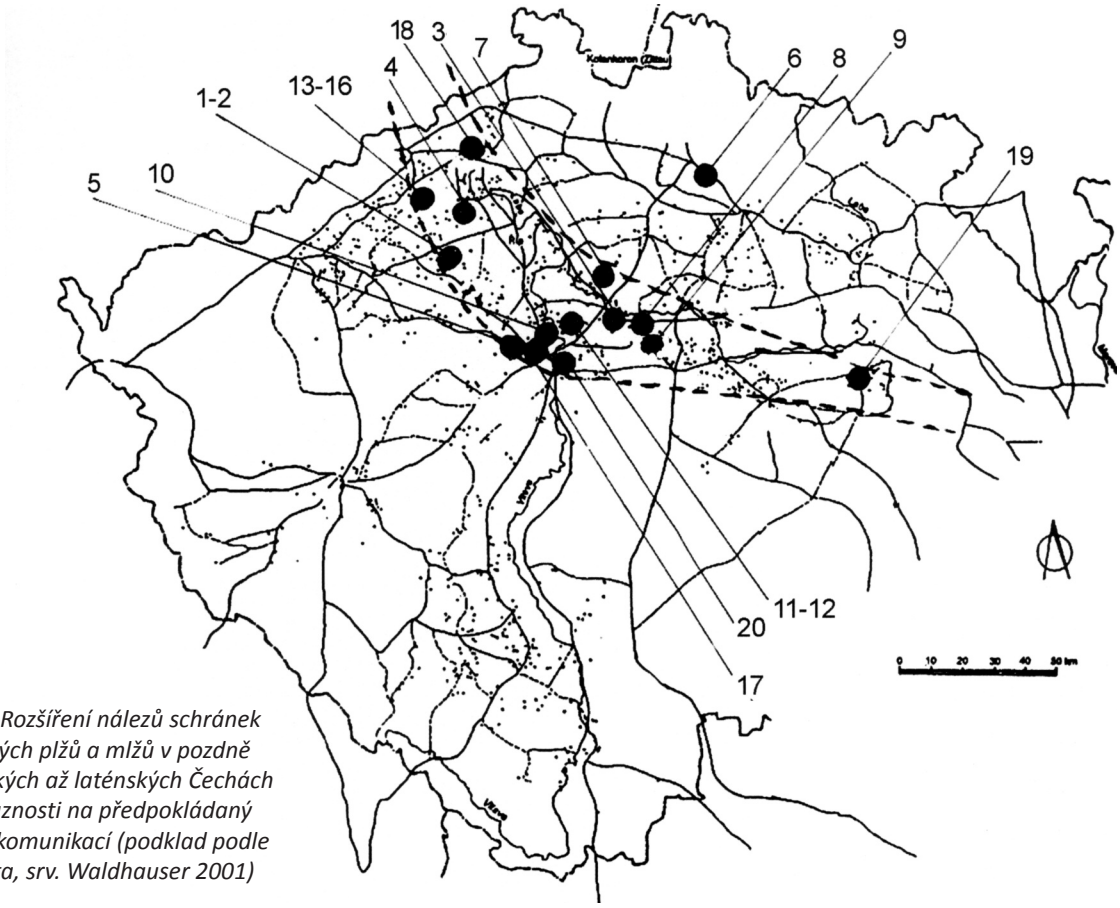

Obr. 3. *Rozšíření nálezů schránek mořských plžů a mlžů v pozdně halštatských až laténských Čechách v návaznosti na předpokládaný průběh komunikací (podklad podle R. Květa, srv. Waldhauser 2001)*

13.–16. Radovesice (okr. Teplice), *obr. 2:10*
Malakozoologické určení všech nálezů: *Monetaria moneta* (L.), určil I. Flasar; 13. nál. okolnosti: polozemnice 136 (typ 250); kontext: mj. keramika, lidské kosti; datace: Ha D2; 14. nál. okolnosti: polozemnice 300 (typ 250); kontext: datace: LT A; 15. nál. okolnosti: polozemnice 150 (typ 250); mj. keramika; datace Ha D2; 16. nál. okolnosti: polozemnice 155 (typ 231); kontext: mj. keramika, lidské kosti, korál skleněný; datace LT A; ulož.: NM Praha, Přírodovědné muzeum, neevidováno.
Lit.: *Waldhauser et al. 1993*, 345; *Flasar 1993*, 155, Taf. 1.

17. Tuchoměřice (okr. Praha-západ)
Nál. okolnosti: objekt 7; malakozoologické určení: *„Cypraea rufa"*, autor určení neuveden, schránka „odříznutá (ulomená)"; kontext: řecká červenofigurová keramika; datace: LT A; ulož.: Středočeské muzeum, Roztoky u Prahy.
Lit.: *Sankot 2000*, 108, nevyobr.

18. Tuchomyšl (okr. Ústí nad Labem), *obr. 2:13*
Nál. okolnosti: objekt 3 (kónická zásobnice); malakozoologické určení: *kauri*, autor určení neuveden, d. 20, š. 15, v. 5 mm, otvor na zadní straně (informace podle inventáře muzea v Ústí n. L. včetně kresebné skici, originál zachován v amorfních zlomcích); kontext: keramika, zvířecí kosti, mazanice, „škeble" atd.; datace: halštat „mladší" (pravděpodobně Ha D2); objekt byl republikován D. Kouteckým (*2004*, 628, 630–631, pl. 4:3, tab. 3, 4:16–29).
Lit.: *Simbriger 1938*, nevyobr.

19. Tuněchody (okr. Chrudim), *obr. 2:11*
Nál. okolnosti: polozemnice (viz Příloha 4); malakozoologické určení: *Monetaria moneta* (L.), určil J. Hlaváč; datace: Ha D2/LT A; ulož.: t. č. Univerzita Hradec Králové, neevidováno.
Lit.: *Tichý et al. 2008*, nevyobr.; k lokalitě též *Tichý – Thér – Papineschi 2006*

20. Závist, kat. úz. Lhota (okr. Praha-západ), *obr. 2:12*
Nál. okolnosti: hradiště, „podhradí" (D 16), podrobnosti neuvedeny; malakozoologické určení: *Cypraea moneta*, autor určení neuveden; polovina rozlomené schránky; původ určen „od Rudého moře nebo dokonce od Indického oceánu"; datace: „mezi 450 a 400 př. n. l."
Lit.: *Drda – Rybová 1995*, 80, obr. na téže straně, druhá řada shora, první předmět zprava; *Drda – Rybová 2008*, 85.

PŘÍLOHA 2

Nálezy schránek plžů v pozdně halštatském až laténském kontextu v centrální Evropě (mimo Českou republiku)

1. Asperg-Grafenbühl, Lkr. Ludwigsburg (Německo), *obr. 4:12*
Nál. okolnosti: mohyla „knížecí", dvojhrob v prostoru porušené centrální hrobové komory; determinace: *kauri*, d. 21 mm; kontext: náhrdelník z různých segmentů, mimo to v nálezovém souboru aplikace tvaru lva ze slonoviny s jantarovou hlavou, doklady přítomnosti hedvábí a další početný inventář hrobové výbavy; datace LT A.
Lit.: *Zürn 1970*, 46, Taf. 25:5.

2. Au am Leithagebirge (Rakousko)
Lit.: Sdělení Peter Ramsl, Wien.[5]

3. Divinka, okr. Žilina (Slovensko) *obr. 4:14*
Nál. okolnosti: sídliště výšinné?, vrstva (výzkum Pieta, Moravčík 1972); determinace: „Meermuschel", d. cca 26, š. 14 mm (dle měřítka vyobrazení), opatřena otvorem, podle makrourčení J. Hlaváče *kauri*; datace: Ha D, „může náležet halštatskému osídlení lokality"; LT D1–doba římská B1a.
Lit.: *Pieta 1982*, 59, Taf. XV:7.

4. Dürrnberg, VB Hallein (Rakousko), *obr. 4:1*
Nál. okolnosti: hrob 44/2, „knížecí" s vozem; determinace: *kauri*, provrtaná, d. 18 mm; kontext: nádoby bronzové včetně tzv. polní láhve, kylix (attická červenofigurová keramika), helma, spony se zlatými segmenty, meč atd.; datace: LT A.
Lit.: *Penninger 1978*, 76, Taf. 43:10.

5.–6. Egloffstein, Dieterberghöhle, Lkr. Forchheim (Německo), *obr. 4:2–3, 5–6*
Nál. okolnosti: jeskyně puklinová/propasťová; malakozoologické určení: 4 schránky *„kauri"*, d. 20, 22, 24, 25 mm, zadní strana opatřena otvorem; datace: LT A.
Lit.: *Erl 1953*, Taf. 3.

7. Gösselsdorf, Lkr. Bayreuth (Německo)
Nál. okolnosti: jeskyně Silberberg-Goldsteinhöhle, vstupní část, prostor 4 skeletů; malakozoologické určení: „Kaurischnecke," její zadní část odříznuta a tvoří otvor 11 × 7 mm; kontext: fragmenty keramiky, nůž železný, skleněný korál s očky; datace: LT A.
Lit.: *Stuhlpfauth 1956*, 81–83.

8. Günzenhofen, Lkr. Roth (Německo)
Nál. okolnosti: sídliště, jáma 26; determinace: „Kaurischnecke", schránka naříznuta („angeschliffen"); kontext: fragmenty keramiky, paroží, skleněná perla s očky; datace: LT A (Frühlatènezeit).
Lit.: *Loré – Nadler 1995*, 88, nevyobr.

9. Háj, okr. Rožňava (Slovensko), *obr. 4:15*
Nál. okolnosti: jeskyně Kamenná tvár (zhruba pětimetrová puklinovitá chodba); determinace: *kauri* (asi provrtaný exemplář, d. 21 mm, předpoklad náhrdelníku ze skleněných korálů a ulity *kauri*); kontext: náušnice ze slitiny zlata a stříbra; spirála (Ag), bronzová plastika ležícího psa, náramky a jehlice, 8 skleněných korálků, hrot a šídlo (Fe), keramika (fragmenty), lidské a zvířecí kosti; datování: Ha D (těžiště souboru analogické skupině Vekerzug).
Lit.: *Miroššayová 2007*, 38–42, tab. II:9.

10. Halle an der Saale (Německo)
Nál. okolnosti: pohřebiště; poloha Diakonissenhaus; determinace: d. ca 50 mm; datace: „Späthallstattzeit" (Ha D).
Lit.: *Claus 1942*, 78, 136, nevyobr.

11. Neobsazeno

12.–21. Chotín, okr. (Slovensko) *obr. 4:16–25*
Nál. okolnosti: birituální pohřebiště, hroby 44, 59, 124, 145-A a 200; determinace: min. 10 exemplářů, určení M. Duška *kauri*, d. okolo 20 mm, zadní strana opatřena otvorem; kontext: 1–3 kusy v hrobě, příklad: hrob 145-A (muž): 40 ks hliněných korálů, bronz. náramek a plech?, nádoba zhotovená na hrnčířském kruhu, náramek bronzový; datace: LT A (Ha D), 750–550/250 př. n. l. (skupina Vekerzug).
Lit.: *Dušek 1966*, Taf. VII:22, X:6, XIII:7–9, XXII:15–16, LVII:9–10.

[5] Nepodařilo se dohledat P. Ramslem sdělenou informaci o stati L. Kovacse (Budapešť), vyšlé okolo roku 2000.

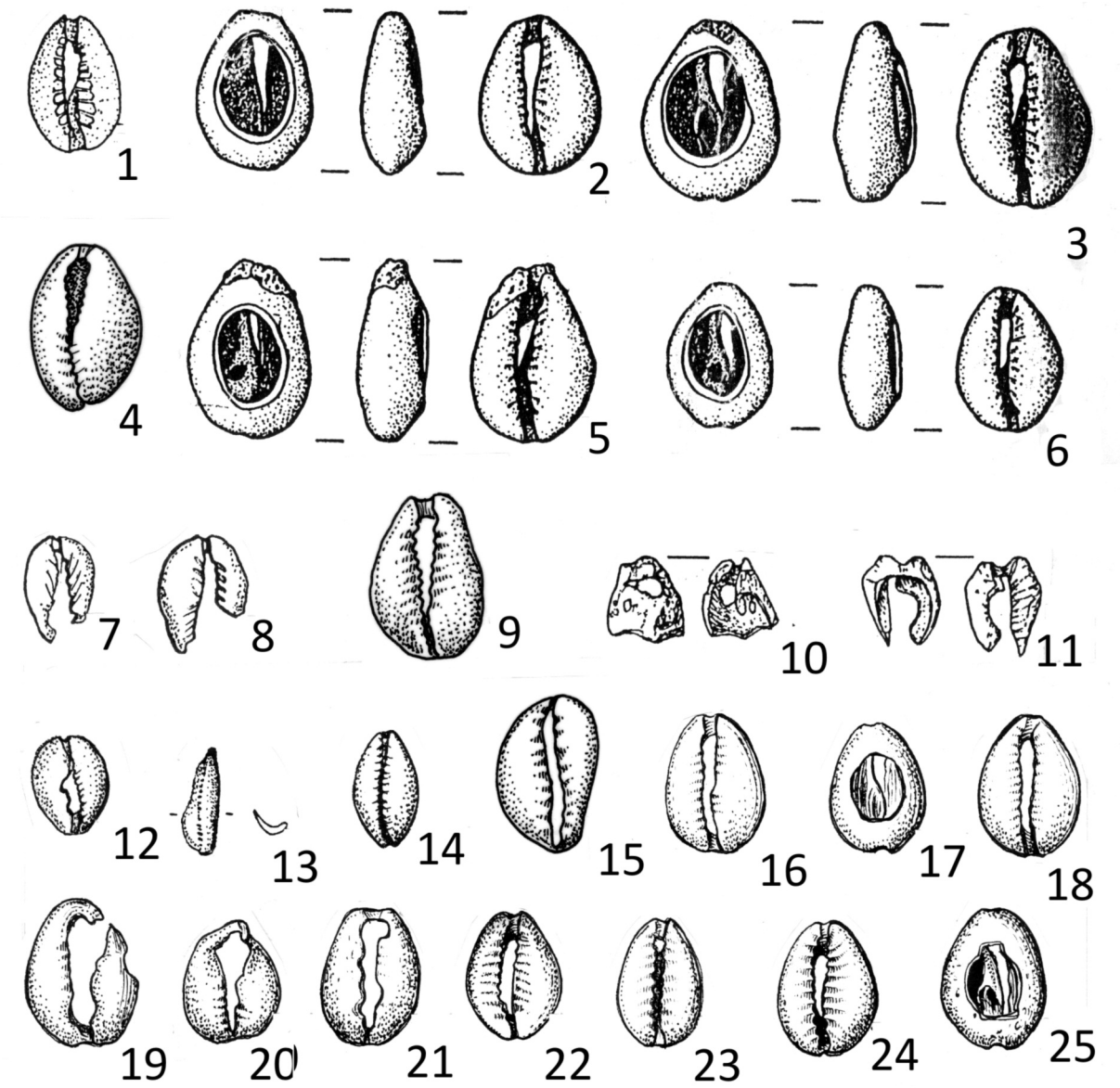

Obr. 4. *Nálezy schránek mořských lastur ze střední a západní Evropy kontextu Ha D –LT D. 1 Dürrnberg; 2–3, 5–6 Egloffstein; 4 Weischenfeld-Rabeneck; 7–8 Malé Kosihy; 9 Palárikovo; 10–11 Waldalgesheim; 12 Asperg-Grafenbühl; 13 Liptovská Mara II; 14 Divinka; 15 Háj; 16–25 Chotín (16–18 hrob 2, 19 hrob 27, 20–21 hrob 59, 22 hrob 125, 23 hrob 145, 25 hrob 194/200). Podle autorů citovaných v Příloze 2*

22. Liptovská Mara, okr. Liptovský Mikuláš? (Slovensko), *obr. 4:13*
Nál. okolnosti: rovinné sídliště II, zlomek, asi polovina celého exempláře bez dochovaných míst eventuálního provrtu; determinace: d. ca 22, š. 10, v. min. 8 mm, „malá morská mušle" (*kauri*, ústní sdělení autora nálezu 2009); kontext: neurčen; datace: LT D1.
Lit.: *Pieta 1996*, 79, tab. XVIII:4.

23. Malé Kosihy, okr. Nové Zámky (Slovensko), *obr. 4:7–8*
Nál. okolnosti: pohřebiště ploché; hrob 437 (dvě koncentrace kremace; dospělí jedinci), výjimečná úprava hrobové jámy vydřevením; malakozoologické určení: *kauri* (bez uvedení autora); kontext: celkem ca 10 spon (3 bronzové), zápona železná, srp železný, keramika; datace: LT C1.
Lit.: *Bujna 1995*, 83–85, Taf. 41A:5–6.

24. Mukačevo (Ukrajina)
Nál. okolností: poloha Gališ Lovačka; determinace: *kauri*; kontext: sídliště; datace: pozdní doba laténská, „Spätlatènezeit" (LT C–D).
Lit.: *Eisner 1933*, 178; *Kokowski 2001*, 212; sdělení E. Miroššayová.

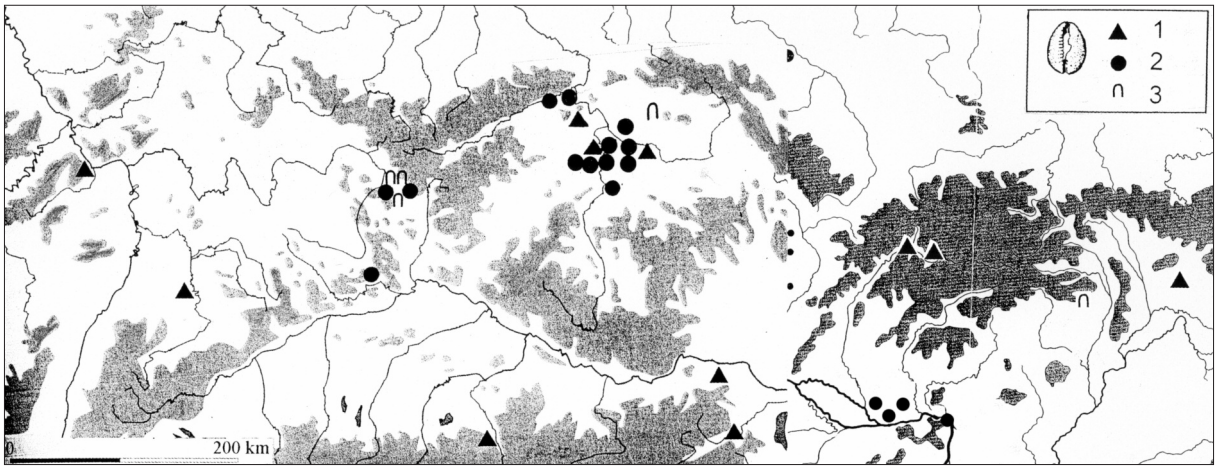

Obr. 5. *Rozšíření malakozoologických nálezů z kontextu keltského osídlení v centrální Evropě. Značky: 1 sídliště/hradiště, 2 pohřebiště, 3 jeskyně/převis*

25. Neunkirchen, VB Neunkirchen (Rakousko)
Nál. okolnosti: ploché kostrové pohřebiště, hrob 14; malakozoologická determinace: „Kaurimuschel" bez dalších informací; kontext: spony, nádoby, medvědí zub, 3 skleněné korále; datace: LT B/C.
Lit.: *Anonym 1937*.

26. Nordhouse, Dép. Bas-Rhin (Francie)
Nál. okolnosti: mohylové pohřebiště, mohyla 4, hrob 26 (dospělá žena); determinace: schránka mořského plže, d. 68 mm; kontext: plechový opaskový segment, zlaté předměty; datace: „Hallstatt final" (synchr. s Ha D2).
Lit.: *Plouin 1996*, 77–79, nevyobr.

27. Palárikovo, okr. Nové Zámky (Slovensko), *obr. 4:9*
Nál. okolnosti: pohřebiště ploché, hrob 64 (mladistvá žena/dívka); malakozoologické určení: *Cypraea rufa*; kontext: 4 nádoby, stříbrná mince s lyrovitým symbolem, 14 skleněných korálů s bronzovým řetízkem, skleněné náramky, prsten, opasek ze železných segmentů, železná spona, zvířecí kosti; datace: LT C1.
Lit.: *Benadik 1975*, 98; *Polenz 1982*, 182–184, Taf. 3:1.

28. Pilismarót–Basaharc (Maďarsko)
Nál. okolnosti: hrob 53; malakozoologické určení: *Cerithium vulgatum* (Brugiere 1792), jehlanka obecná, výskyt ve skalních útvarech ve Středozemním moři a západoafrickém pobřeží, určení: J. Hlaváč; kontext: náhrdelník ze skleněných amforovitých perel a korálů; datace:. „4. století" (LT B1)
Lit.: *Moscati et al. 1991*, 282 s nečísl. obr.

29. Pottenstein-Elbersberg, Lkr. Bayreuth (Německo)
Nál. okolnosti: povrchový nález; malakozoologické určení: *kauri*, d. 14 mm, „Gehäuse offen"; kontext: neuvedeno; datace: „Frühlatènezeit."
Lit.: *Schönfelder 2001*, 321 (nedostupná citace Bayer Vorgbl., Beiheft 9, 1996, 229, Abb. 164:6).

30. Schlaifhausen, Lkr. Forchheim (Německo)
Nál. okolnosti: hradiště Ehrenbürg, povrchový nález; malakozoologické určení; schránka *kauri*, d. 20 mm; datace Ha D –LT A.
Lit.: *Abels 1989–90*, 22, Abb. 28:8.

31. Wagram an der Traisen,VB Sankt Pölten (Rakousko)
Nál. okolnosti: pohřebiště, kostrový hrob 28 (dítě), orientace J–S, v inventáři též „Bronzering", zvířecí kosti; malakozoologické určení: „gelochte Meermuschel," bez dalších informací; kontext: ker. (neupřesněno s výjimkou informace, že ulita pochází z jihu hrobu v poloze u hlavy); ulož.: Mus. St. Pölten; datace: Ha D–LT A (pohřebiště).
Lit.: *Gattringer 1974*, 95.

32. Weischenfeld–Rabeneck, Lkr.Bayreuth (Německo), *obr. 4:4*
Nál. okolnosti: jeskyně Schneiderloch, puklinová; malakozoologické určení: *kauri*, d. 22 mm „auf der gewölbten Seite sorgfältig aufgesägt"; kontext: skleněná perla s očky, rondel zhotovený z lidské kalvy; datace LT A.
Lit.: *Zürchner 1979*, 241, Taf. 35:3.

33.–34. Waldalgesheim, Kr. Mainz–Bingen (Německo), *obr. 4:10–11*
Nál. okolnosti: knížecí hrob; malakozoologické určení: dvě neúplné schránky mořského plže, *kauri*, zachovaná d. 11 a 13 mm, rekonstruovaná d. ca 20 mm, v jednom případě zřetelný otvor; kontext: kruhový zlatý zdobený šperk (nákrčník, 2 náramky, nápažník), bronzové nádoby (z toho importované „tarentské" vědro) atd.; datace: LT B1.
Lit.: *Joachim (Hrsg.) 1995*, 78, Abb. 56:8–9.

PŘÍLOHA 3

Rudý mořský korál v neopracovaném stavu v Čechách

1. Minice (okr. Mělník)
Nál. okolnosti: hradiště, uloženina/vrstva na destrukci akropole; determinace: korál rudý, neopracovaný, zřetelný centrální přírodní kanálek (4 fragmenty výhonků, miniaturní korálek); kontex: keramika, rozřaďovací korál ze segmentovaného náhrdelníku.
Lit.: *Slabina 1981*, 81; *Kruta – Lička 2004*, 38, fig. 4:8; ústní informace M. Slabina.

2. Poříčany (okr. Nymburk)
Nál. okolnosti: sídliště hrazené (?), zahloubený objekt; determinace: korál rudý, výhonek (určení V. Pfleger); datace: Ha D–LT A.
Lit.: *Čtverák 1986*, 116.

3. Zvoleněves (okr. Kladno)
Nál. okolnosti: sídliště, zahloubený objekt; determinace: *Corallium rubrum* (L.), fragment tvaru písmene L, rozměry: d. 45 mm, průměr 10 mm (NM Praha, inv. č. 8558); kontext: keramika (zl.), kruh hliněný (zl.); datace: LT C („nejspíše počátek LT C").
Lit.: *Moucha 1980*, 513, obr. 2:1.

PŘÍLOHA 4

Tuněchody (okr. Chrudim), objekt 34/06

V letech 2006 a 2007 byl v cihelně firmy Wieneberger proveden terénní výzkum na ploše ca 130 × 42 m, tj. zhruba 0,55 hektaru. Parametry zkoumané plochy a techniky exkavace se staly předmětem podrobné dokumentace. Archeologické informace o nálezové situaci objektu 34/06 a nálezech z něho byly v rámci předběžných zpráv o sídlišti Tuněchody zveřejněny jak v literatuře, tak v přístupných archivních pramenech (*Tichý et al. 2008*; *Waldhauser 2008*).

Půdorys a tvar: čtvercovitý až obdélníkovitý
Typ objektu: polozemnice/zahloubený dům (typ 224)
Datování: pozdní halštat (starší fáze I sídliště), chronologicky pravděpodobně rozhraní halštatu a časného laténu
Rozměry: 580 × 486 cm, hloubka 98 cm (silo dosahuje hloubky 190 cm od úrovně začištění plochy)
Orientace: V–Z
Výplň: tmavě hnědá (0–40 a 90–98 cm s uhlíky a mazanicí), 40–90 cm táž zemina promíšená spraší; koncentrace mazanice v trychtýřovitém útvaru pod geometrickým středem objektu v hloubce 0–18 cm (pozn: kompaktní zvrstvená výplň nad silem a dalšími partiemi objektu ukazuje na současný zánik objektu, nikoli na superpozici polozemnice na jedné a sila na druhé straně)
Členění: rovné dno, téměř kolmé stěny, na západní straně výběžek vchodu? (plocha 60 × 50 cm), excentricky umístěné ve dně zapuštěné silo (průměr 104 cm, hloubka 90 cm), 4 kůlové jamky (průměr a hloubka od severu: 20/28, 29/8, 28/16 a 38/12 cm)
Způsob odkrývání: 4 sektory a následně po mechanických vrstvách po 20 cm
Nálezy:
– ker. (712 zl.) s téměř rovnoměrným rozptylem do 140 cm, nadprahový signifikantní (kompaktní) soubor; soudky válcovité, zatažené, s kyjovitým okrajem často s vrypy a přerušovanou plastickou výzdobou, četnější zlomky z těla se svislými pásy prstových vrypů; zatažené mísy s variantami a vlešťovanou výzdobou, často tuhovaný povrch (celkem v objektu 18,11 %), četnější mísy s prohnutým hrdlem a oblejším zlomem (mnohdy tuhované, ale grafitové keramiky v objektu pouze 2,94 %), ojediněle náznaky svislého neuspořádaného vlasového rýhování, okraj cedníkovitého „vykuřovadla", okraje vytažené amforovitých nádob s tuhovaným povrchem (*obr. 7:4*), fragment s dvouřadím důlků na výduti, fragment lahvovité nádoby s šikmými plastickými žebry na výduti, výjimečně dvě masivní pásková ucha, tři reparační otvory, na jednom fragmentu (jeden obnovený), jediný zlomek na kruhu, dále i rytá klikatka (intruze) (*obr. 6*; *7*)
– schránka mořského plže, bez stop opracování, běložlutá barva, zřetelná kalcifikace, nalezena v hl. 40–60 cm (*obr. 2:11*)

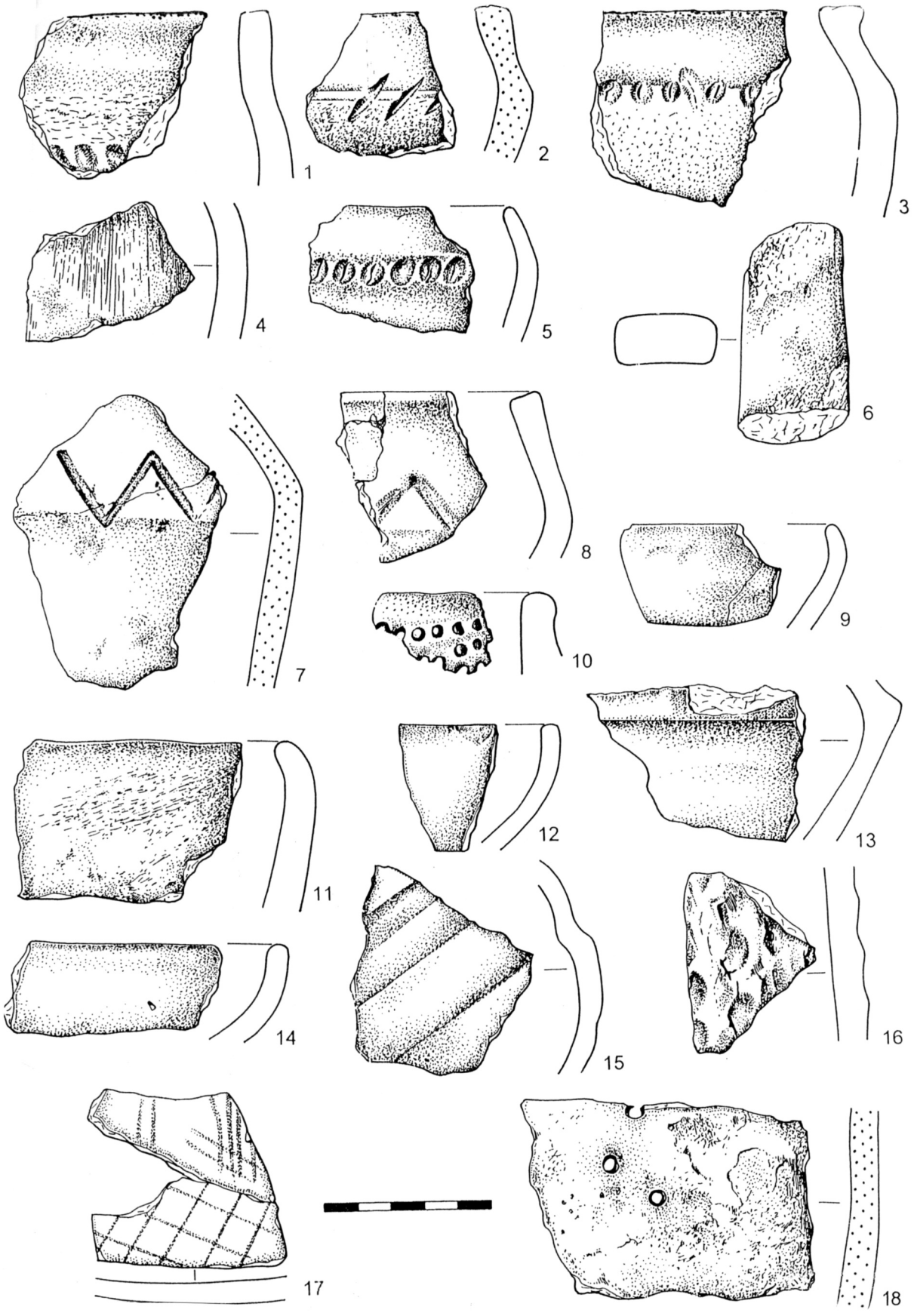

Obr. 6. *Tuněchody, obj. 34/06. Keramika*

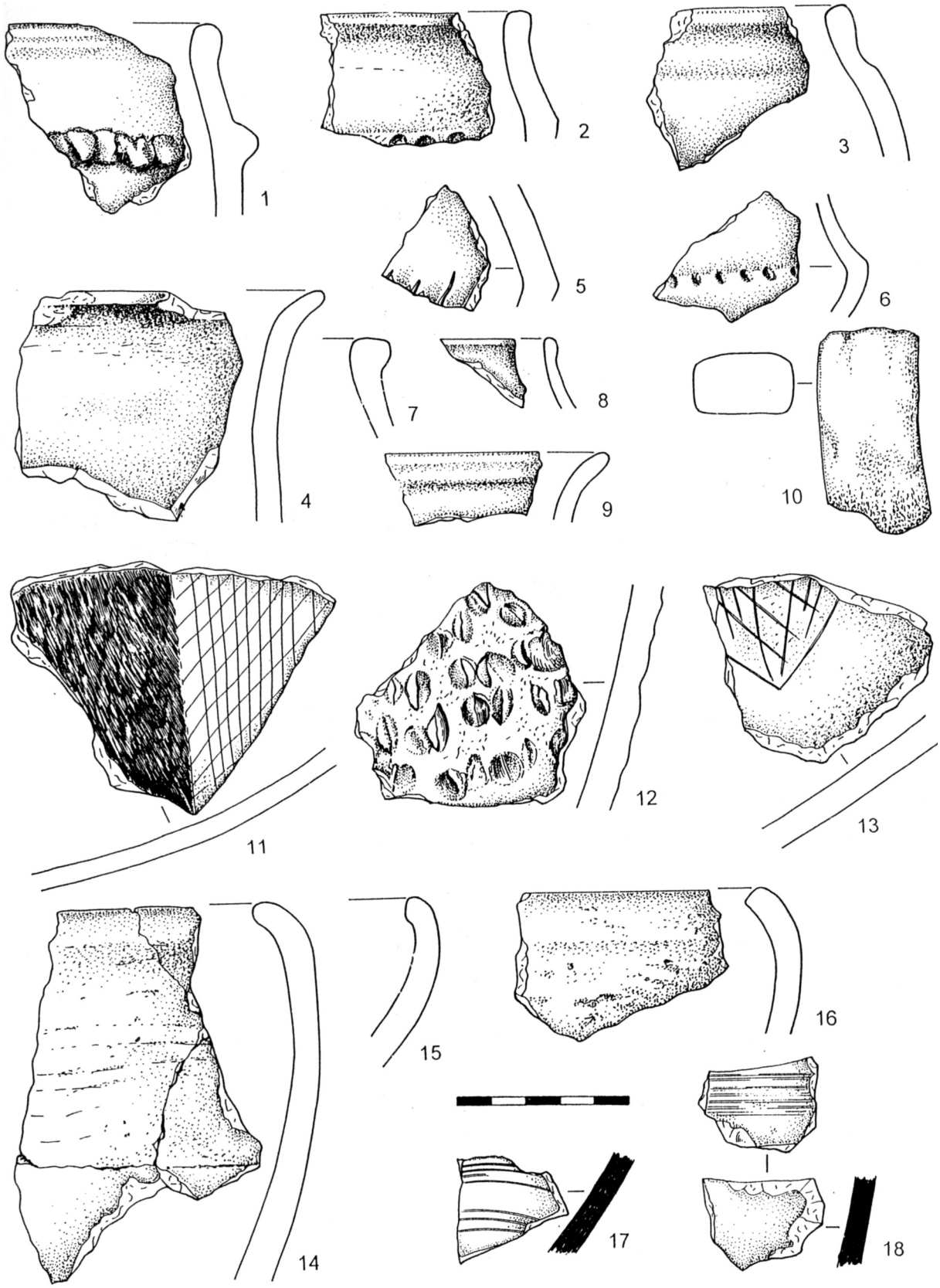

Obr. 7. *Tuněchody, obj. 34/06. Keramika*

– korálek tmavě modrý, miniaturní (*obr. 8:2*)
– korálek skleněný, vodově modrý, porézní povrch (*obr. 8:3*)
– korál skleněný, žlutý s modrobílými očky (zl., *obr. 8:4*)
– korál skleněný žlutý s modrobílými očky (zl., *obr. 8:5*)
– dva korále, skleněné, žluté s modrobílými očky, deformovány žárem (zl., *obr. 8:6–7*)
– jehla bronzová s očkem, deformovaná, konec odlomen *(obr. 8:14*)
– nástroj čepelovitý železný fragmentárně zachovalý (sekáč/nůž/kosa s obloukovitým tělem?, *obr. 8:8*)
– dvě železná šídla zašpičatělá, čtyřhranný profil (*obr. 8:9–10*)
– předmět železný, neurčitelný, zápona? (*obr. 8:11*)
– korodovaný plochý hrudkovitý fragment železného plochého předmětu, d. 1,4 cm (nevyobr.)
– šídlo jehlicovité, kostěné (*obr. 8:13*)
– šídlo klínovité kostěné, zhotovené z parohu (*obr. 8:12*)
– polotovar kostěného lopatkovitě tvarovaného předmětu, zhotovený z parohu (*obr. 8:15*)
– přesleny, 10 nepoškozených kusů, 8 zlomků, typ elipsoidní, kuželovitý, diskovitý, bochníčkovitý (*obr. 9*)
– drtidlo, zlomek, materiál: křemenný porfyr (nevyobr.)

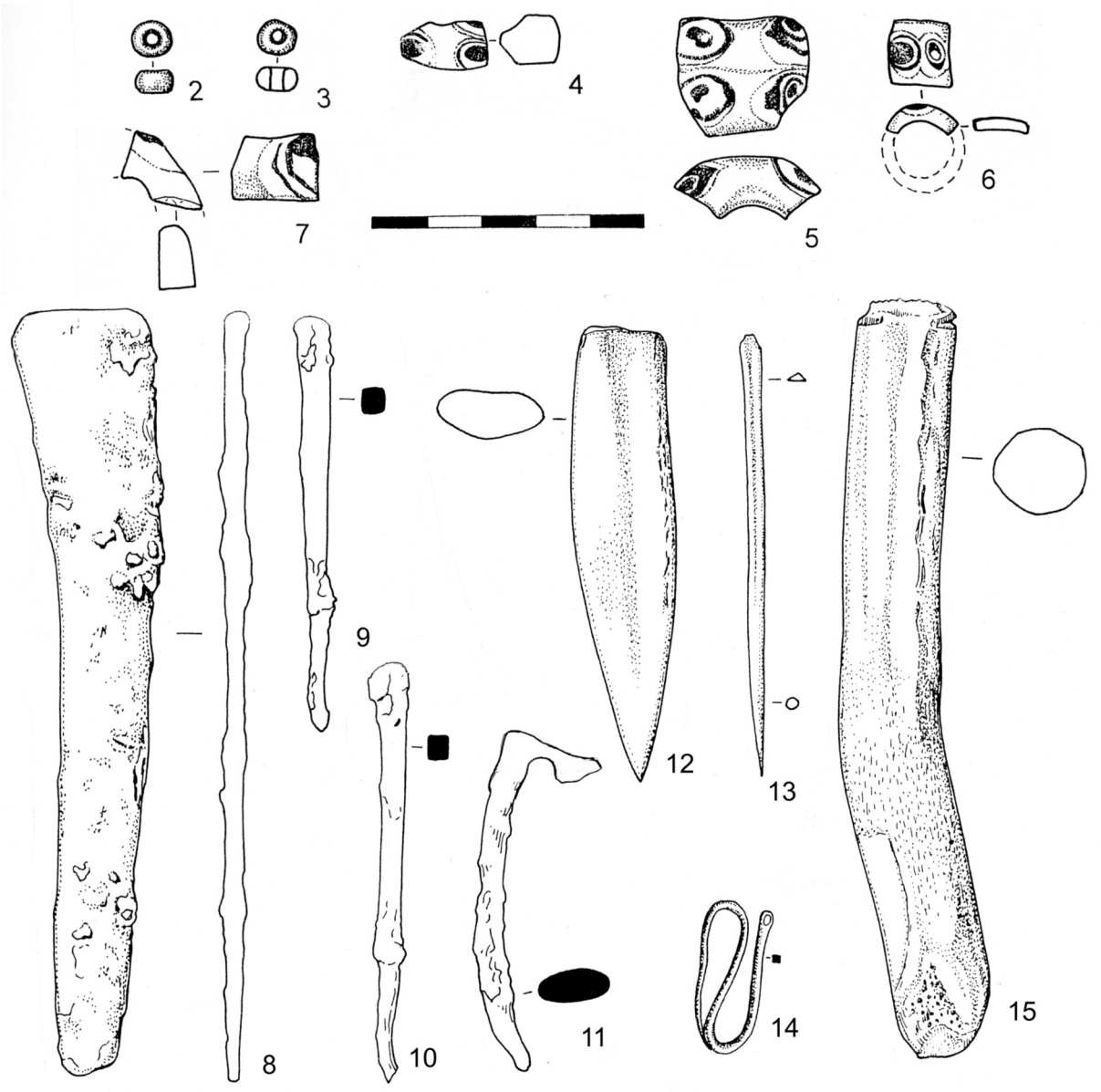

Obr. 8. *Tuněchody, obj. 34/06. Skleněné, železné, bronzové a kostěné předměty. Č. 1 - neobsazeno*

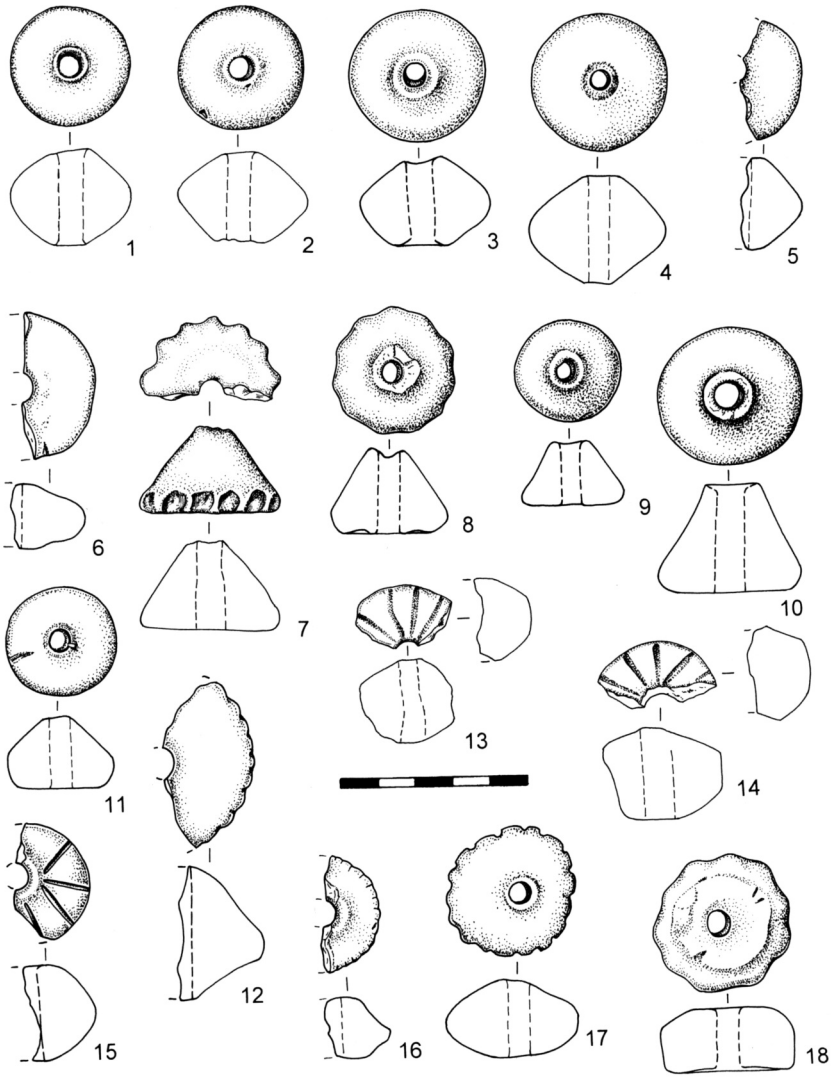

Obr. 9. *Tuněchody, obj. 34/06. Přesleny (všechny kresby: A. Waldhauserová)*

PRAMENY A LITERATURA

Abels, B.-U. 1989–90: Ausgrabungen und Funde aus Oberfranken 7, 22.

Anonym 1937: Fundberichte aus Österreich 2, 253.

Baume La, W. 1963: Die pomerellischen Gesichtsurnen. Mainz.

Baye de J. 1891: Sépulture gauloise de Sain-Jean-de-Tourbe (Marne). 10ème congres international d´anthropologie et d´archéologie Paris 1889. Paris, 311–319.

Blažek, J. – Kotyza, O. 1995: Archeologická sbírka Okresního vlastivědného muzea v Litoměřicích. II. Fond Třebenice. Teplice.

Benadik, B. 1975: Besonders angelegte Gräber auf den keltischen Gräberfeldern der Slowakei und ihre gesselschaftliche Stellung, Alba Regia 14, 97–106.

Bouzek, J. 2007: Keltové našich zemí v evropském kontextu. Praha–Kroměříž.

Bujna, J. 1995: Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog. Nitra.

Bureš, M. 1987: Plochá kostrová pohřebiště doby laténské v Praze, Archaeologica Pragensia 8, 5–123.

Bureš, M. – Waldhauser, J. 2005: Mladší doba železná – Keltové na území Prahy. In: M. Lutovský – L. Smejtek a kol., Pravěká Praha. Praha, 716–776.

Claus, M. 1942: Die Thüringer Kultur der älteren Eisenzeit (Grab-, Hort- und Einzelfunde). Jena.

Čtverák, V. 1986: A fortified settlement of Late Hallstatt period at Poříčany (central Bohemia). In: Archaeology in Bohemia 1981–1985. Praha, 109–114.

Čtverák, V. 2005: Starší doba železná – doba halštatská. In: M. Lutovský – L. Smejtek a kol., Pravěká Praha. Praha, 591–715.

Čtverák, V. – Holodňák, P. – Sigl, J. 2007: Žernov tzv. řeckého typu z Chrudimi, Archeologie ve středních Čechách 11, 313–333.

Danielisová, A. – Mangel, T. 2008: Keltské oppidum České Lhotice. Nasavrky.

Drauschke, J. 2008: Handelsgut, Geschenke, Subsidien. Zu den Vermittlungsfaktoren ostmediterraner und orientalischer Objekte im Merowingerreich, Archäologische Informationen 31, 33–43.

Drda, P. – Rybová, A. 1995: Les Celtes en Bohême. Paris.

Drda, P. – Rybová, A. 2008: Akropole hradiště Závist v 6.–4. stol. př. Kr. Památky archeologické – Supplementum 19. Praha.

Dušek, M. 1966: Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín. Bratislava.

Eisner, J. 1933: Slovensko v praveku. Bratislava.

Ellis, P. B. 1990/1996: The Celtic Empire: The first millenium of Celtic History/První tisíciletí keltských dějin. London 1990. Praha (český překlad).

Erl, J. R. 1953: Dietersberghöhle bei Eggloffstein. Abhandlungen der Naturhistorischen Gesellschaft zu Nürrnberg 26, Heft. 5.

Filip, J. 1947: Dějinné počátky Českého ráje. Praha.

Flasar, I. 1993: Expertise der Malakofauna (Mollusken). In: J. Waldhauser et al., Die hallstatt- und latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen. Teplice, 153–155.

Gattringer, A. 1974: Wagram an der Traisen, Fundberichte aus Österreich 13, 95.

Hlaváč, J. 2008: Nález kelnatky (Mollusca – Scaphopoda) v neolitickém objektu v Úholičkách (okr. Praha-západ), Archeologické rozhledy 60, 309.

Hladilová, Š. 2001: Nález otisku schránky mlže z Vyškova. In: Ve službách archeologie 2. Brno, 113.

Horálková, P. 1993: Pozdně laténské sídliště ve Vyškově s nálezy germánské keramiky, Archeologické rozhledy 45, 474–491.

Champion, S. 1976: Corral in Europe: Commerce and Celtic ornament. In: Celtic Art in Ancient Europe Five Protohistoric Centuries. London–New York–San Francisko, 29–38.

Chochorowski, J.1985: Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der Funde. Warszawa–Kraków.

Jansová, L. 1962: Pozdnělaténské osídlení jižních Čech. Nepublikovaná kandidátská disertace. Praha.

Jiráň, L. (ed.) 2008.: Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha.

Juřina, P. et al. 2009: Náměstí Republiky. Výzkum století. Praha.

Joachim, H.-E. (Hrsg.) 1996: Waldalgesheim. Das Grab einer keltischen Fürstin. Kölln.

Kalousová, J. 2009: Mořské lastury v českém pravěku a středověku. Nepublikovaná bakalářská práce. Hradec Králové.

Kokowski, A. 2001: Herkunft einiger Amulete im Kreise der Gotenkultur. In: International connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st–5st centuries A.D. Aszód–Nyíregháza, 201–219.

Koutecký, D. 2004: Halštatské sídliště v Tuchomyšli, okr. Ústí nad Labem, Archeologické rozhledy 56, 627–660.

Kruta, V. – Lička, M. 2004: Celti di e Boemia e di Moravia. Sessano.

*Kuna, M. (ed.) 2008:*Archeologie pravěkých Čech 1. Pravěký svět a jeho poznání. Praha.

Kunter, K. 1995: Schichtaugenperlen. Glasperlen der vorrömischen Eisenzeit IV. Marburg.

Loré, F. – Nadler, M. 1995: Die Ausgrabungen auf der ICE-Neubaustrecke zwischen Großhäsing und Günzenhofen, Archäologisches Jahr in Bayern 1995, 84–90.

Ložek, V. 1981: Měkkýši v archeologii, Archeologické rozhledy 33, 166–175.

Mangel, T. – Ondroušek, P. – Waldhauser, J. 2009: Štít s rozetkami ze Sulejovic – militárium nebo předmět zvlášního významu?, Živá archeologie 10, 38–39.

Michálek, J. 1992: Eine mediterrane Glasscherbe aus Südböhmen – ČSFR (Vorbericht), Germania 70, 123–126.

Miroššayová, E. 2007: Príspevok k nálezom z doby halštatskej v jaskyniach Slovenského krasu, Východoslovenský pravek 8, 33–57.

Moscati, S. et al. 1991: Les Celtes. Venezia.

Moucha, V. 1969: Latènezeitliche Gräber aus Sulejovice in Nordwestböhmen, Archeologické rozhledy 21, 596–617.

Moucha, V. 1980: Corallium rubrum (L.) v laténské jámě ze Zvoleněvsi (o. Kladno), Archeologické rozhledy 32, 512–520.

Müller, F. 1989: Die frühlatènezeitlichen Scheibenshalsringen. Mainz am Rhein.

Müller, F. – Lüscher, G. 2004: Die Kelten in der Schweiz. Stuttgart.

Oliva, M. 1996: Mladopaleolitický hrob Brno II jako příspěvek k počátkům šamanismu, Archeologické rozhledy 48, 353–383, 537–542.

Pauli, L. 1975: Keltischer Volksglaube. München.

Pauli, L. 1978: Der Dürrnberg bei Hallein III. München.

Penninger, E. 1973: Der Dürrnberg bei Hallein I. München.

Peša, V. 2006: Využívání jeskyní v mladší době bronzové až halštatské ve vybraných oblastech střední Evropy, Památky archeologické 97, 47–132.

Pfeiffer, L. 1914: Steinzeitliche Muscheltechnik und ihre Beziehungen zur Gegenwart. Jena.

Pfleger, V. – Pradač, J. 1981: Krása lastur. Praha.

Pieta, K. 1982: Die Púchov-Kultur. Nitra.

Pieta, K. 1996: Liptovská Mara. Včasnodejinné centrum stredného Slovenska. Nitra.

Pieta, K. 2003: Spiš vo včasnej době dejinnej. In: R. Gladkiewicz – M. Homza (ed.), Terra Scepusiensis. Levoča – Wrocław, 149–159.

Pleinerová, I. – Pleiner, R. 1981: Časně laténské osídlení lounského Poohří, Praehistorica 8, 157–167.

Plouin, S. et al. 1996: Trésors Celtes et Gauloises. Le Rhin supérieur entrée 800 et 50 avant J. C. Colmar, 77–79.

Polenz, H. 1982: Münzen in latènezeitlichen Gräbern Mitteleuropas aus der Zeit zwischen 300 und 50 v. Chr. Geburt, Bayerische Vorgeschichtsblätter 47, 27–222.

Princ, M. 1974: Keltské oppidum u Českých Lhotic. Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu 1971–73, Archeologické rozhledy 26, 614–621.

Prostředník, J. – Vokolek, V. 1998: Archeologický výzkum skalních lokalit Českého ráje v letech 1994–1997, Z Českého ráje a Podkrkonoší 11, 119–132.

Řídký, J. 2008: Dobrovíz – Komerční zóna 2007. In: Archeologické výzkumy v Čechách 2007. Zprávy ČAS, Supplément 71. Praha, 6–7.

Salač, V. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 8. Doba římská a stěhování národů. Praha.

Sankot, P. 2000: Zum Problem der Verzierungen organischen Ursprung an böhmischen Funden der Späthallstatt- und Latènezeit. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/Westböhmen und Südböhmen, 9. Treffen. Rahden/Westf., 102–113.

Sankot, P. 2003: Les Épées du début de La Tène en Bohême. Fontes archaeologici Pragenses 28. Pragae.

Sedláčková, H. – Waldhauser, J. 1987: Laténská pohřebiště ve středním Polabí, okr. Nymburk, Památky archeologické 78, 134–204.

Schönfelder, M. 2001: Die etruskischen Bronzebecken aus dem Samsbacher Forst, Lkr. Schwandorf, Archäologisches Korrespondenztblatt 48, 309–325.

Schönfelder, M. 2002: Ein Paar etruskischer Bronzebecken aus dem Samsbacher Forst, Lkr. Schwandorf. In: Fernkontakte in der Eisenzeit. Praha, 321–329.

Simbriger, E. 1938: Hallstattfunde im Aussiger Bezirk, Sudeta 14, 18–23.

Sláma, J. 1958–1959: K vprašanju kavri polev v slovanskih najdbach, Arheološki vestnik 9–10, 27–32.

Sláma, J. 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter. Katalog der Grabfunde. Praehistorica 5. Praha.

Snítilý, P. 2005: Laténská zahloubená obydlí. In: Příspěvky k archeologii 2. Plzeň, 201–239.

Spindler, K. 1975: Magdalenenberg bei Villingen. Der hallstattzeitliche Grabhügel im Schwarzwald. Mainz.

Stuhlpfauth, A. 1956: Steinzeitliche Besiedlung des Wiesentthales, Fränkische Alb, Archiv für Geschichte von Oberfranken 37/2, 62–89.

Svoboda, B. 1965: Čechy v době stěhování národů. Praha.

Tichý, R. – Dohnálková, H. – Dohnálková, I. – Thér, R. 2008: Archeologický výzkum starolaténského sídliště a pohřebiště zvoncovitých pohárů v Tuněchodech (dobývací prostor Úhřetice I. cihelny) v letech 2006–2007. In: Archeologické výzkumy v Čechách 2007. Zprávy ČAS, Supplément 71. Praha, 19–20.

Tichý, R. – Thér, R. – Papineschi, J. 2006: Jedno neobvyklé pohřebiště a sídliště z pravěku, Živá archeologie 7, 55–61.

Tucker-Abott, R. – Dance, P. 1982: Compendium of Sea-shells. New York.

Turek, R. 1946: Slavníkova Libice. Praha.

Turek, J. – Daněček, V. – Kostka, M. 1998: Kamenný stůl – polykulturní pravěké sídliště v Praze-Vinoři, Archaeologica Pragensia 14, 7–31.

Valentová, J. – Šumberová, Z. 2006: Nová laténská sídliště v Poddoubraví, Pravěk NŘ 16, 267–308.

Vanhaeren, M. – d´Errico, F. 2009: Es-Skhúl, Nature 2009 (citace podle Lidových novin 27. 6. 2009).

Vencl, S. 1959: Spondylové šperky v podunajském neolitu, Archeologické rozhledy 11, 699–742.

Venclová, N. 1973: Nové laténské nálezy ze středních Čech, Archeologické rozhledy 25, 626–646.

Venclová, N. 1990: Prehistoric glas in Bohemia. Praha.

Venclová, N. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská. Praha.

Voigt, T. 1952: Grosse Porzellanschnecken in vorgeschichtlichen Gräbern, Jahresschrift Halle 36, 171–183.

Waldhauser, J. 1987: Keltische Gräberfelder in Böhmen, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 67, 25–179.

Waldhauser, J. 1996: Gold und Bernstein der Hallstatt- und Latènezeit in Böhmen und ihre Kontakte zur Bernsteinstrasse aufgrund der Mobilität. In: Kontakte längs der Bernsteinstrasse (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt. Kraków, 77–93.

Waldhauser, J. 1999: Jak se kopou keltské hroby. Praha.

Waldhauser, J. 2001: Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha.

Waldhauser, J. 2002: Krpy (okr. Mladá Boleslav), Výzkumy v Čechách 2002, 117.

Waldhauser, J. 2002a: Wirtschaftliche Strukturen und Verkehrswege der Latènezeit in Böhmen. In: Dürrnberg und Manching – Wirtschaftarchäologie im ostkeltischen Raum. Bonn, 273–286.

Waldhauser, J. 2005: Laténský objekt 14/04 s nálezem antické mince a rotačního mlýnku u Řepova na Mladoboleslavsku, Archeologie ve středních Čechách 9, 307–316.

Waldhauser, J. 2008: Pozdně halštatské a časně laténské sídliště Tuněchody. Rkp. specifického grantu v archivu katedry archeologie FF UHK. Hradec Králové.

Waldhauser, J. et al. 1993: Die hallstatt- und latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen. Teplice.

Záruba, B. 2009: Pravěké obludárium. Praha.

Züchner, Ch. 1979: Vorgeschichtliche Funde aus drei fränkischen Höhlen, Archäologisches Korrespondenzblatt 9, 241–242.

Zürn, H. 1970: Hallstattforschungen in Nordwürttemberg. Stuttgart.

DIE FRÜHLATÈNEZEITLICHE SCHALE DER MEERESMOLLUSKE AUS TUNĚCHODY, BEZ. CHRUDIM

Die Autoren veröffentlichen das Objekt Nr. 34/06 aus Tuněchody, das in die Stufe Ha D datiert wurde. Den Ausnahmefund in diesem Objekt stellt eine Schale der Molluske Monetaria moneta (kauri), die im Roten Meer lebt. Insgesamt wurden zwanzig Schalen von unterschiedlichen Meeresmollusken aus den Stufen Ha D–LT in Böhmen versammelt. Die Autoren weisen noch auf weitere 34 Fundorte Zentraleuropas zwischen dem Rhein und dem Karpatenbecken hin. In manchen Fällen handelt es sich um sehr reiche Fürstengräber oder um bedeutende befestigte Sitze. Die gefolgten Molluskenschalen zeugen von wertvollen Kontakten vom keltischen Mitteleuropa mit dem Afrika.

Abb. 1. *Die Typen der quartären (1-7) und fossilen (7-10) Malakofauna im Kontext der keltischen Besiedlung Zentraleuropas*

Abb. 2. *Die Funde von Schalen der Meeresmollusken auf dem Gelände Böhmens im Kontext der Späthallstattzeit und der Latènezeit. 1–2 Blšany; 3 Karlovice; 4 Dobrovíz; 5 Krpy; 6 Milčice, 7 Prag-Dejvice; 8–9 Prag-Vinoř; 10 Radovesice; 11 Tuněchody; 12 Závist; 13 Tuchomyšl; 14 Poříčany*

Abb. 3. *Die Verbreitung von Funden der Mollusken- und Schneckenschalen im Raum Böhmens in der Späthallstattzeit und Latènezeit mit Bezug auf den vorausgesetzten Verlauf der Wege*

Abb. 4. *Die Funde von Schalen der Meeresmollusken aus dem Mittel- und Westeuropa im Kontext von Stufen Ha D–LT D. 1 Dürrnberg; 2–3, 5–6 Egloffstein; 4 Weischenfeld-Rabeneck; 7–8 Malé Kosihy; 9 Palárikovo; 10–11 Waldalgesheim; 12 Asperg-Graphenbühl; 13 Liptovská Mara II; 14 Divinka; 15 Háj; 16–25 Chotín*

Abb. 5. *Die Verbreitung von malakozoologischen Funden im Kontext der keltischen Besiedlung Zentraleuropas. 1 – Siedlung/Burgwall, 2 – Gräberfeld, 3 – Höhle/Überhang*

Abb. 6.–7. *Tuněchody, Bez. Chrudim, Objekt Nr. 34/06. Keramik*

Abb. 8. *Tuněchody, Bez. Chrudim, Objekt Nr. 34/06. Glas-,Eisen-, Bronze- und Knochengegenstände*

Abb. 9. *Tuněchody, Bez. Chrudim, Objekt Nr. 34/06. Spinnwirtel*

Jiří Waldhauser, Tomáš Mangel
Katedra archeologie FF UHK, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové